

Natursamarbejde

- et inspirationskatalog

Natursamarbejde

– et inspirationskatalog

Udgivet af Økologisk Landsforening og SEGES med støtte fra 15. Juni Fonden som en del af projekt Mere Natur i Agerlandet – Effektivt Natursamarbejde.

TEKST

Julie Rohde, Økologisk Landsforening

FOTO

Julie Rohde, Økologisk Landsforening

FAGLIGE INPUT

Westy Esbensen
Per Delphin
Mads Navntoft Olsen
Marianne Fisker
Ivan Kristensen
Lis Roborg
Harry Storgaard
Stine Pagel Hansen
Morten Pihler
Per Pedersen
Mads Ebdrup Mortensen
Søren Pedersen
Søren Rosenberg
Michael Kjerkegaard
Marie-Louise Simonsen
Majbrit Terkelsen
Iben Alber Christensen
Lone Andreasen

LAYOUT

Mai Tschjerner, Økologisk Landsforening
Julie Rohde, Økologisk Landsforening

TRYK

KLS Pureprint

STØTTET AF

 15. Juni Fonden

I SAMARBEJDE MED

FOR MERE NATUR, BESØG
ØKOLOGISK LANDSFORENINGS
NATURPLATFORD:
www.okologi.dk/landbrug/natur

2018
2. oplag

 ØKOLOGISK
landsforening

INDHOLD

Forord	5
Samarbejde som disciplin	5
Udvikling af samarbejder	7
Typer af samarbejder	7

Cases

Bat boys	9
Billunds frivillige Naturpleje- og Afbrændingsteam	13
Aaby Bjerg Lelaug	17
Jammerbugt Kommune	21
Endrup Blomstrende Enge	25
Lån en ko	31
Græsningslaug	35
Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening	39
Læsø Natura 2000 Lodsejerforening	43
Strandengene ved Roberghus	47

Oversigt over cases og modeller	51
--	-----------

Samarbejde, naturligvis

Samarbejde har en evne til at motivere os til at gøre en ekstra indsats, og fastholder vores interesse for dét, vi samarbejder om. Når vi hjælpes ad, kan vi udrette store ting og gøre en større forskel for naturen, end det er muligt på egen hånd.

Dette inspirationskatalog er udarbejdet som en del af projekt Mere natur i agerlandet – Effektivt natursamarbejde. I projektet har vi fundet gode eksempler på samarbejde om naturpleje mellem landmænd og privatpersoner, kommuner, foreninger og andre, der har en interesse i naturen. Vi håber, at fortællingerne vil inspirere landmænd, borgere og kommuner til at indgå i flere samarbejder om den fælles opgave, vi har for vores natur.

I Danmark har vi cirka 343.000 hektar naturarealer, der er beskyttet gennem Naturbeskyttelseslovens §3. Mange af dem kræver en form for pleje for at sikre dem som habitat for de dyr og planter, der er tilknyttet naturtypen. Omkring halvdele plejes i dag mangelfuldt eller slet ikke, men fremtiden ser lys ud, for overalt i landet dukker nye og spændende plejeprojekter op. Og rigtig mange af dem som samarbejder mellem mennesker, som har det til fælles, at de tror på, at mere og bedre natur er indsatsen værd.

De er erfaringer, der oftest er gået igen i løbet af de mange

interviews, der ligger bag dette katalog, er den udbredte vilje til at samarbejde, når opgaven er natur. Om det er landmanden, der bliver spurgt om lov til at registrere fredede flagermus på hans grund, lodsejerne, hvis jorder man gerne vil samhegne eller kommunen, hvis hjælp man gerne vil have til etablering af græsningsslag, opleves der opbakning til det gode arbejde.

Der er behov for, at vi skaber plads til naturen, så lad os omfavne potentialet i det store naturengagement, der findes overalt i landet, og sammen bruge det til at nå målene om fremgang for den danske biodiversitet.

Men dette katalog håber vi at inspirere flere til at samarbejde om de naturopgaver, der ligger forude.

Kataloget er opdelt i en række cases, der repræsenterer forskellige samarbejds muligheder. Hver case er beskrevet med opbygning af, og rammer for samarbejdet, fakta og gode råd fra samarbejdspartnerne. Hver case er dernæst beskrevet i artikelform for en mere dybdegående forståelse af samarbejdet.

Rigtig god læselyst.

SAMARBEJDE SOM DISCIPLIN

- **FÆLLES MÅL** - Et godt og stærkt samarbejde skal være til fælles bedste. For at alle parter kan være motiverede, skal man være enige om fælles mål og visioner for samarbejdet, men også være bevidste om hver enkeltes parts rolle og personlige fordel i deltagelsen. De motiverende faktorer kan være forskelligartede inden for samme samarbejde, selv mellem samarbejdspartnerne med samme rolle. Eksempelvis kan den genfundne havudsigt efter påbegyndt afgræsning af en strandeng være den motiverende faktor for én lodsejer, mens vadefuglenes indtog i området er den primære for en anden og den økonomiske støtte for pleje af området en tredje.
- **MOTIVATION** - Skal et samarbejde være levedygtigt, skal man fra starten involvere hinanden i motivationen for at indgå i samarbejdet. Der skal opbygges en forståelse for og enighed om, hvordan samarbejdsaftalen udfærdiges, så den er til fælles bedste. Alle parter skal høres og have deres motiverende faktorer formidlet på en måde, så målet giver mening for alle i forhold til fælles og individuelle faktorer.
- **ÅBENHED** - Åbenhed bør gælde i alle områder af samarbejde. Forventninger til arbejdsindsats, økonomi, eventuelle produktionsforhold, fremtidsplaner, deltagere og alle andre samarbejdselementer bør debatteres inden et samarbejde indgås eller som minimum i startfasen af et etableret samarbejde. Manglende forventningsafstemning er en af de hyppigste årsager til at samarbejder går itu, men det er nemt at forbygge, hvis man fra starten er ærlige overfor hinanden.
- **DIALOG** - Det er vigtigt at have en løbende dialog mellem samarbejdspartnerne. Den måde, der tales sammen på, er afgørende for, hvordan samarbejdet fungerer, og hvordan parterne oplever deres rolle i samarbejdet. Alle parter skal indgå i dialogen og føle, at de bliver hørt, og at deres rolle bliver forstået af fællesskabet. Ordvalg kan signalere, om man har til hensigt at forstå en anden part, og håndtere sin egen rolle som en del af fællesskabet med den anden part. Glemmer man at italesætte sine planer og handlinger, kan det afstedkomme u hensigtsmæssige konflikter. Det kan måske forekomme åbenlyst, men er vanskeligt i praksis. For at fremme dialogen, er det vigtigt at etablere mødestrukturer og praksis for dialogen.

DE 5 FASER I UDVIKLING AF SAMARBEJDER

- 1. FORBEREDELSE** - Inden et samarbejde påbegyndes bør man reflektere over, hvilke samarbejder, der skal etableres, hvilke samarbejdspartnere, der er brug for, samt hvilke egenskaber de øvrige samarbejdspartnere skal besidde. Et eksempel er et naturområde som lodsejer ønsker at få plejet, så det forbliver lysåbent. I denne situation skal lodsejer reflektere over, hvilke muligheder der er for pleje af arealet. Han eller hun kan vælge selv at pleje arealet manuelt, hvilket er arbejdstungt. Det kan være, at naboen har nogle ungdyr, der kan græsse arealet, men naboen vil måske have noget for det. Man kunne indgå i et græsningslaug, som kunne købe kødet, men de skal vejledes. Det er en god ide at lade denne summen over muligheder tage den tid, den tager, så man får en god ide om, hvilken løsning, der passer opgaven og temperamentet bedst.
- 2. FIND SAMARBEJDSPARTNERE** - Når samarbejdspartnere skal findes, er det en god ide at bruge energi på at afprøve hinanden i samarbejdssituationer, inden der gives hånd på et fremtidigt samarbejde. Der kan eventuelt aftales en prøveperiode, hvor alle parter kan prøve hinanden af. Det kan opfattes som en langsom proces, for i denne fase er man ofte ivrig efter at komme videre, men grundighed her kan spare samarbejdet for mange fremtidige konflikter og misforståelser.
- 3. UDVIKLING AF SAMARBEJDET** - Udvikling af samarbejdsaftalen påbegyndes. Denne udvikling kan føre til en samarbejdsaftale, men kan også føre til, at parterne finder ud af, at der ikke er grundlag for et samarbejde. Har man givet sig tid til at mærke hinanden og sig selv efter i fase 1 og 2, er fase 3 ofte nem. Resultater fase 3 i, at der ikke etableres et samarbejde, så fortvivl ikke. Dine refleksioner og erfaringer har bragt dig tættere på den rette samarbejdsløsning.
- 4. SAMARBEJDSAFTALE** - Når parterne har formuleret deres hensigter med samarbejdet og deres respektive roller og opgaver, bør man altid udarbejde en samarbejdsaftale på skrift. Det handler i bund og grund om at nå frem til en aftale, der fremmer samarbejdet og skaber afbalancerede udviklingsmuligheder for alle parter.
- 5. ARBEJDET PÅBEGYNDES** - Når samarbejdsaftalen er på plads, kan arbejdet begynde. Igangsættelse kan have været lang tid undervejs, og så er det forløsende endelig at være igang. Vær opmærksom på, hvordan og hvornår arbejdet revurderes, fornyes eller afsluttes.

EKSEMPLER PÅ SAMARBEJDSPARTNERE

- Samarbejde med **landmænd**. Samarbejdskonstellationer mellem to eller flere landmænd findes i et utal af afskygninger, og handler ofte ikke om naturpleje, men om anden landbrugsdrift. Mange af de erfaringer, der er gjort i disse samarbejder kan dog direkte overføres til natursamarbejdet. Forpagtning af arealer, udlån eller -leje af arealer eller dyr, delemaskiner og samhegning er alle eksempler på områder, hvor samarbejde med landmænd kan føre til bedre natur.
- Samarbejde med **lodsejere**. Landmænd eller samarbejder mellem landmænd eller andre borgere kan indgå i forpagtningsaftaler eller aftaler om at anvende arealer til forskellige formål og i forskellige perioder. Det kan eksempelvis være aftaler om afgræsning eller anden form for naturpleje. Ofte er det landmænd, der er lodsejeren i denne sammenhæng, men det kan også være kommunen, private borgere, Naturstyrelsen eller selvejende fonde, som har naturarealer, der skal plejes.
- Samarbejde med **kommune**. Både dyreholdere, lodsejere, borgere og foreninger kan have behov for at samarbejde med kommunen om opgaver med naturpleje. Ofte har kommunen plejeret eller -ansvar for naturområder, og derfor en interesse i at hjælpe naturplejere med deres arbejde. Det kan være ved at hjælpe med at søge støtte til eksempelvis hegning, eller ved at vejlede i den optimale pleje af et areal.
- Samarbejde med **borgere**. Private borgere kan være gode samarbejdspartnere i naturplejen. Deres primære motivation er ofte naturen som interesse, dyrevelfærd og rekreative oplevelser. Der er mange eksempler på frivillige borgere, som indgår i forskellige plejeforeninger, hvor de plejer naturområder manuelt. Græsningslaug er også en form for naturplejesamarbejder, der vinder tiltagende popularitet, og kan være et berigende samarbejde for dyreholder og lodsejer at være en del af.
- Samarbejde med **foreninger**. Inden for naturpleje findes der mange foreninger, som kan være glimrende samarbejdspartnere. Blandt andet Danmarks Naturfredningsforening har mange lokale plejelaug rundt omkring i landet, som gør et stort arbejde med pleje af forskellige naturområder. Og findes den helt rigtige forening ikke, er der altid den mulighed, at man finder nogen at samarbejde med om at stifte den.

Et af de bedste råd for at hjælpe flagermus, er at lade træer blive gamle og lade døde træer stå. Såkaldte veterantræer har revner og huller, hvor flagermus kan finde rasteplass, og huser desuden mange andre dyr og svampe, mos og laver. Foto: Julie Rohde

Case

Bat boys

I Vejle Kommune arbejder en gruppe frivillige med registrering af flagermusarter. Gruppen, der spøgefuldt kalder sig 'bat boys', har i løbet af 3 år registreret 10 arter flagermus på mere end 400 lokaliteter, og har fået stort indblik i arternes sommer- og vinteropholdssteder samt ynglekolonier. Resultaterne deler de med Vejle Kommune, Naturstyrelsen og private lodsejere, så flagermusenes levesteder og jagtområder sikres for eftertiden.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Frivillige borgere
- Lodsejere
- Vejle Kommune
- Danmarks Naturfredningsforening

SAMARBEJDSOPGAVE

Registrering af flagermusarter i Vejle Kommune.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Alle danske flagermusarter er fredede, og deres yngle-, raste- og jagtområder må derfor ikke ødelægges eller forstyrres. Desværre er kortlægningen af flagermusarters udbredelse i Danmark ikke ret detaljeret, hvilket er nødvendigt for at kunne tage størst muligt hensyn til arterne i forbindelse med byplanlægning og andet byggeri. På den baggrund fandt Westy Esbensen, som er pensioneret naturvejleder og sidder i bestyrelsen for Danmarks Naturfredningsforening Vejle, og Bo Levesen, som er projektleder ved Vejle Kommune, på oprettelsen af en frivilliggruppe – en gruppe 'bat boys', der kunne hjælpe kommunen med at finde ud af, hvor flagermusene er. Med gode råd fra Flagermusprojektet i Sønderborg Kommune, som har eksisteret siden 2013, etableredes 'bat boys' i 2015.

GODE RÅD

- Har man lyst til at starte en gruppe af frivillige, der registrerer flagermus eller andre arter, kan et godt første skridt være at tage kontakt til kommunen. I mange tilfælde vil de have interesse i den viden, en frivilliggruppe kan tilvejebringe.
- Find ud af, om der findes lignende grupper andre steder i landet. Frivillige naturplejere elsker at dele ud af deres erfaring, og gode råd fra andre, som allerede har prøvet det, er enormt værdifuldt.
- Ved registrering af arter er det vigtigt at have et fælles sprog. Bat boys benytter sig af fælles filmapper i skyen, og et nøje planlagt system for filnavngivning, så de løbende kan efterprøve hinandens artsbestemmelser og ved hjælp af navngivningen signalere enighed eller uenighed.
- De fleste lodsejere er positive og interesserede i sjældne arter på deres jorder. Hvis man spørger pænt, vil de fleste sige ja til besøg og blive glade, hvis der dukker noget spændende op.

FAKTA

- Bat boys består af 6 frivillige inddelt i 3 teams.
- Gruppen har to optagere til rådighed, som går på tur mellem de tre teams.
- Flagermus kan man som regel ikke høre og kun vanskeligt se i mørke. Derfor bruger gruppen lytteudstyr til at optage deres orienteringskrig.
- De forskellige arter af flagermus orienterer sig ved hjælp af forskellige frekvenser. Ved at aflæse frekvenserne visuelt på en skærm, bestemmes arterne.

Bat boys kortlægger flagermus

En vandflagermus har søgt overvintring i et beskyttelsesrum, hvor den har hæftet sig fast på de ru vægge. Foto: Westy Esbensen

I Vejle Kommune kan man godt risikere at møde en form for flagermusmænd rundt omkring i skovbrynene ved nattetide. Men det er ikke kappeklædte superhelte, som vi kender dem fra filmene - det er såmænd repræsentanter fra gruppen, der spøgefuldt kalder sig for bat boys, og de er ude at lytte efter flagermus.

Westy Esbensen og Per Delphin er to af gruppens seks medlemmer, og de bruger en stor del af deres tid på at registrere flagermus om natten. Resultaterne sender de til Vejle Kommune, som således får detaljeret viden om, hvilke flagermusarter, der findes hvor. Westy Esbensen uddyber:

- Vi gør det for naturen og fornøjelsen, men det er også en fordel for kommunen, for det er et stort arbejde at registrere flagermusenes udbredelse, og det ville være umuligt, hvis kommunen skulle betale for det. Vi har registreret flagermus 400-500 steder i kommunen. Det er første gang, at udbredelsen af flagermus kortlægges i så stor detaljegrad i en større kommune. Det foregår således, at vi tager ud om aftenen i to-tre timer, og optager lydene de steder, hvor vi ved, at flagermusene kan lide at være - ved skovkanter, langs hegn og ved småsøer.

Gruppen har to slags optageudstyr: en logger, som de kan

spænde fast i træer og efterlade til at optage natten igennem, samt en håndholdt optager, som de kan tage med rundt på forskellige lokaliteter i løbet af natten.

- Både loggeren og den håndholdte optager er maskiner, som optager højfrekvente lyde, som vi ikke kan høre. Når vi så kommer hjem, lægger vi optagelserne på computeren og får et visuelt indtryk af lydene. De forskellige arter har forskellige frekvensmønstre, og på den måde kan vi bestemme, hvilke arter, der har været til stede på lokaliteten den nat. Nogle arter er nemme, mens andre kan være ret svære.

I de tilfælde, hvor gruppen ikke selv kan blive enige om en artsbestemmelse, får den hjælp fra Morten Christensen, Orbicon eller Hans J. Baagøe, Statens Naturhistoriske Museum, som begge er eksperter i flagermus.

Det er Westy Esbensen og Bo Levesen, som er projektleder i Vejle Kommune, der har taget initiativ til gruppen. Bat boys har registreret 10 arter af flagermus i Vejle Kommune inklusive arter, som ikke tidligere er fundet i kommunen. Westy forklarer, at gruppen er blevet overrasket over udbredelsen af flagermus.

- Vi havde forestillet os, at forekomsterne af flagermus var meget mere spredte, end det har vist sig. Det var en overraskelse, at vi har fundet dem alle steder. Men det betyder ikke, at de

ikke er truede. Især den faldende insektbestand bekymrer os. Vi registrerer jo om arten er der, men vi har ikke mulighed for at registrere antallet af individer. Fortsætter udviklingen med den voldsomme tilbagegang i insekter, kan det ikke undgås, at det vil have negative konsekvenser for flagermusene. De fleste flagermus på vore breddegrader lever jo af insekter. Andre steder i verden æder de både frugter og fisk, men ikke dem, vi har herhjemme.

Westy Esbensen og Per Delphin bruger mange timer ugentligt på arbejdet med at registrere flagermus, men arbejdet er hyggeligt og spændende, og det er en indsats, der betyder noget for naturen, så de gør det med glæde. Og for Vejle Kommune er det vigtigt med et overblik over, hvor arterne er, så de kan tage hensyn til det i forbindelse med bl.a. byggesager. Alle arter af flagermus er fredede i Danmark, og det er derfor vigtigt for kommunen at have informationer om arternes udbredelse, så jagtmarker og ynglekolonier ikke forstyrres af eksempelvis byggeri. Også derfor har kommunen valgt at finansiere halvdelen af gruppens optageudstyr. Den anden halvdel er finansieret af Naturstyrelsen gennem ordningen Lokale Grønne Partnerskaber.

Gruppen har oplevet stor velvilje fra lodsejere, der generelt er meget interesserede i arbejdet med flagermusregistrering. Per Delphin fortæller:

- En nat stod jeg et par kilometer fra Egtved og optog, da der kom en mand forbi på cykel. Han stoppede for at høre, om jeg var syg og dårlig, eftersom min bil holdt parkeret, og jeg stod dér alene i mørket. Da jeg så fortalte ham, hvad jeg lavede, syntes han, at det var vældig spændende og tilbød, at jeg kunne komme og optage flagermus hos ham. Da jeg kom ud til ham, viste det sig, at der lå et fantastisk naturområde i nærheden af hans gård. Dér fik jeg blandt andet optaget en fryseflagermus, som jeg ellers kun har registreret på tre andre lokaliteter i kommunen. Sådan et sted havde jeg aldrig fundet, hvis ikke han havde inviteret mig. Jeg tror, at det handler om den personlige kontakt, når man skal have det gode samarbejde. De fleste mennesker er jo rigtig flinke.

Gruppen giver gerne gode råd og vejledning til folk, der har opdaget flagermus på deres grund, fortæller Westy Esbensen.

- Vi er nogle gange blevet kontaktet af folk, som opdager, at de har flagermus, og gerne vil høre, om de er farlige. Men når vi fortæller, at de er ganske uskadelige, bliver folk rolige igen. Man skal bare sørge for at der er udluftning der hvor de laver afføring, så giver det ikke meget lugt fra sig, og så er der ikke problemer. Folk bliver også overraskede over, hvor små flagermus faktisk er. Nogle er jo ikke større end en lille markmus, når vingerne er klappet sammen. En dværgflagermus vejer ikke mere end 4-6 gram, og de største arter omkring 30 gram.

I vinterhalvåret når flagermusene sover, arbejder gruppen bl.a. med at lave flagermuskasser, som de hænger op rundt omkring på gode lokaliteter. Hannerne overnatter i små grupper sammen om sommeren, og de kan finde et godt hvilested i sådan en kasse, mens hunnerne samles i en form for barselsstuer. De skal have en konstant temperatur for at sikre deres afkom, og til det formål er det bedst med gamle træer og bygninger. Overvintrende flagermus kan man være heldig at finde i beskyttelsesrum, og netop disse lokaliteter arbejder gruppen på at optimere til de små dyr, fortæller Westy Esbensen.

- Vi har en ide om, at grunden til, at vi ikke finder flere flager-

Per Delphin (tv) og Westy Esbensen (th) er to af flagermusgruppens i alt seks medlemmer. Foto: Westy Esbensen

mus i beskyttelsesrummene er, at lofterne er pudset for pænt, så flagermusene ikke kan få fat med deres kløer. Derfor har vi prøvet at hænge uhøvlende brædder og fundablokke op, for at se, om det er noget, de har lyst til at bruge. Men vi er meget forsigtige, når vi bevæger os rundt i beskyttelsesrummene, for kommer vi til at lyse for længe på de sovende flagermus, begynder de at forbrænde brunt fedt som forberedelse til at skulle vågne, og det skal de helst ikke. De skal have kræfterne til at kunne vågne nogle gange i løbet af vinteren for at parre sig, og i løbet af foråret for at holde øje med, om vejret er godt nok til at "stå op".

Westy Esbensen og Per Delphin håber, at der rundt omkring i de andre danske kommuner sidder flere borgere, som har lyst til at registrere flagermus. Westy Esbensen fortæller:

- I Sønderborg og Furesø er der også flagermusgrupper, men det ville være rigtig godt, hvis der var flere grupper i gang rundt omkring i landet, og jeg vil tro, at mange kommuner er interesserede. Det er jo ikke en konsulentydelse, som de kan købe nogen steder, fordi det er så omfattende et arbejde. Men hvis der er borgere, som synes, at det kunne være skægt, så er kommunerne nok med på at spendere lidt på udstyret. Hvis der er nogen derude, som gerne vil i gang med at registrere flagermus i deres kommune, er de meget velkomne til at kontakte os, for vi vil meget gerne dele vores erfaringer.

Bat boys kan kontaktes gennem Danmark Naturfredningsforening Vejle.

Mads Navntoft Olsen er naturmedarbejder ved Billund Kommune, og tager med det frivillige team på plejedage, hvor han fortæller om naturen omkring dem. Foto: Julie Rohde

Case

Billunds frivillige Naturpleje- og Afbrændingsteam

I Billund Kommune hjælper en flok frivillige med kommunens naturpleje. De afbrænder heder, tæller blomster og bygger fuglekasser. De frivillige nyder arbejdsdagene, hvor de lærer en masse om naturen omkring dem og har det hyggeligt med hinanden. For kommunen betyder den frivillige hjælp, at mere natur bliver plejet.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Billund Kommune
- Frivillige borgere

SAMARBEJDSOPGAVE

Det frivillige Naturpleje- og Afbrændingsteam arbejder med pleje af forskellige naturlokaliteter i Billund Kommune. Det indbefatter blandt andet afbrænding af hedeområder med henblik på fornyelse af lyngen samt fjernelse af vedopvækst med le og sav på naturtyper, som skal holdes lysåbne. Teamet hjælper desuden kommunen med optælling af arter, som eksempelvis engblommer, og om vinteren bygger de fuglekasser

til bl.a. tårnfalk og den sjældne vendehals, og hænger dem op rundt omkring i kommunen.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

I 2015 annoncerede Billund Kommune i lokalavisen efter borgere, som havde lyst til at være med til en hedeafbrænding. Det blev et tilløbsstykke, og nogle af deltagerne efterspurgte flere muligheder for at hjælpe kommunen med naturpleje. Det tilbud tog Billund Kommune imod, og indsamlede kontaktoplysninger på de interesserede. Det var startskuddet til det frivillige naturpleje- og afbrændingsteam, som siden er bestået af den samme gruppe på 8-10 personer, der kommer, når kommunen inviterer.

Med teamet tager som regel en biolog fra kommunen, som instruerer i dagens opgaver, samt fungerer som naturformidler i løbet af dagen, så deltagerne får naturviden med hjem. De fleste medlemmer af teamet er naturinteresserede, og bruger også tid på egen hånd på at følge op på teamets indsatser, herunder at tjekke fuglekasser for beboere.

GODE RÅD

- Start med et brag. Når først teamets medlemmer kender hinanden og nyder hinandens selskab i naturen, er de mere åbne for alle slags opgaver, men for at lokke folk til første arrangement, er et godt råd, at det skal være lidt vildt og spændende, som for eksempel en hedeafbrænding.
- Tilknyt en erfaren kratlusker til den frivillige naturplejegruppe, som kan fortælle og vejlede under arbejdet. Det kan være en naturmedarbejder ved kommunen eller en ekstern, som hentes ind på plejedage. Billunds Frivillige Naturpleje- og Afbrændingsteam har to af Billund Kommunes naturmedarbejdere tilknyttet, og de frivillige fremhæver deres deltagelse som en af de vigtigste faktorer for, at bliver ved med at deltage ved plejedage. De naturkyndige kan fortælle historier og baggrund for plejen, samt svare på spørgsmål og artsbestemme de dyr og planter, som teamet finder.
- Arrangér kaffe og kage eller anden forplejning i løbet af en plejedag, både for energiniveaet, men også så deltagerne får mulighed for at sidde og snakke og lære hinanden at kende. Teamets levetid forlænges, hvis medlemmerne ser frem til det sociale samvær på plejedage.
- Prioritér opgaver med tydelige resultater. De frivillige i et naturteam arbejder primært for naturen. De mest tilfredsstillende opgaver er dem, man kan se resultater af, og derfor bør et frivilligt team have mindre opgaver med tydelige resultater, frem for større, længerevarende plejeopgaver, der kan demotivere den frivillige indsats, hvis resultaterne ikke er tydelige.

FAKTA

- Billund Frivillige Naturpleje- og afbrændingsteam mødes 7-8 gange om året.
- Teamet hjælper kommunen med naturplejeopgaver og registrering.
- Der er 8-10 faste medlemmer af teamet.
- Medlemmerne binder sig ikke til deltagelse i plejedage, men modtager blot invitationer fra kommunen.
- En naturmedarbejder fra kommunen er med på plejedage.
- Kommunen medbringer kaffe og kage.
- En typisk plejedag varer 2-3 timer.

Afbrænding og fuglekasser

Inden dagens arbejde får teamet et kursus i, hvordan man skærper en le, og hvordan man svinger den. Foto: Julie Rohde

Trods det grå og regnfulde vejr, er gruppen næsten fuldtallig denne eftermiddag. Der er ikke indgået nogen egentlig aftale med de frivillige i Billunds Naturpleje- og Afbrændingsteam, men det er oftest de samme 8-10 personer, der er med hver gang, så de kender hinanden, og snakken går lystigt fra det øjeblik, de træder ud af deres biler på den lille parkeringsplads ved Grene Sande.

Først da Mads Navntoft Olsen kalder til samling for at byde velkommen, bliver der stille og folk lytter interesseret. Kommunen har været ude og tælle æg fra ensianblåfuglen på en lokalitet i nærheden, og han vil lige fortælle lidt om arbejdet. Mads Navntoft Olsen er biolog ved Billund Kommune og arbejder med teamet, som denne eftermiddag skal ud og slå med le på Grene Sande.

Mads Navntoft Olsen fortæller levende om den lille sommerfugl, som er ganske sjælden, og lever et fascinerende liv her, som et af de ganske få steder i landet. Den lægger sine æg på planten klokke-ensian, hvor larven lever, indtil den efter et par hudskifte falder ned på jorden. Her bliver den af myrerne forvekslet med deres egne larver, så de tager den med hjem og fodrer den, til den er klar til at forvandle sig til en sommerfugl. Og så skal det gå stærkt med at komme ud af myretuen,

hvis det skal være med livet i behold. Mads har de fremmødtes udelte opmærksomhed, mens han fortæller, og det er tydeligt, at teamet deler en stor interesse for naturen.

Fra parkeringspladsen går vi nogle hundrede meter til vældet ved Præsteflod. Her har teamet for nyligt været ude og rydde små træer, så der er blevet mere plads til sjældne arter som djævelsbid, benbræk og plettet gøgeurt. Arterne har brug for lys og plads for at trives, så teamets arbejde er vigtigt, og det er ikke kun områdets planter, der er interessante. Teamet har også fundet en yderst sjælden markskarnbasse, som aldrig før er fundet i kommunen.

Denne eftermiddag står i leens tegn. De frivillige skal lære at slå med le, for at skære lysesiv ned. Planten fylder en stor del af vældet, og køerne bryder sig ikke om de gamle siv. Men friske skud vil de gerne æde, og derfor skal den skæres ned, så dyrene kan komme til, når den skyder igen til foråret.

Med seks leer går arbejdet forbløffende stærkt, og inden der er gået mange minutter er halvdelen af arealet lagt ned. Sivene slæbes væk og lægges i en stor dyng, som kommunen sørger for at hente. Det er vigtigt, at planterne fjernes, så de ikke tilfører næring til arealet, forklarer Mads Navntoft Olsen. De

arter, som plejen skal tilgodese, er nemlig meget nøjsomme.

Mads Navntoft Olsen får øje på noget spændende, og kalder de frivillige til sig. Det er en kødædende plante, som de ikke har set i området før. Rundbladet soldug hedder den, og alle lytter interesseret, mens han fortæller om planten og dens bestialske drabsmetode.

Foredraget kommer på et godt tidspunkt, og teamet nyder et lille hvil fra det hårde arbejde. Det har medlemmerne også regnet ud.

- Man kommer jo med den energi og de kræfter, man har, fortæller Torben, som er en af de frivillige. - Der er aldrig nogen, der hundser med én, og hvis man har brug for en pause, kan man altid råbe på Mads og spørge, "hvad er dét der?" Så kører han. Mads ved enormt meget og kan fortælle noget spændende om næsten alt, hvad vi finder herude. Eller også er vi bare så naive, at vi tror på det hele, siger Torben med et grin.

Det er tydeligt, at de frivillige er glade for at have Mads Navntoft Olsen med ude, og de fortæller også med stor glæde om Lea Kromann-Gallop, som er på barsel nu, men ellers plejer at være med fra kommunen.

- Når Lea og Mads går herude sammen, er det som en videnssymbiose, og de finder altid mange spændende ting at fortælle om, som vi ellers ikke ville have lagt mærke til, fortæller en af de frivillige. - Engang fandt vi et lille firben, der hang til tørre på en tornebusk, og Lea kunne fortælle, at det var en tornskade, der havde hængt det der som en slags forråd til senere. Det er ikke sådan noget, man ser hver dag.

De fleste af de frivillige startede deres engagement for to år siden, hvor kommunen satte en annonce i det lokale dagblad med en invitation til at deltage i hedeafbrænding. Svend Åge er pensionist, men han har tidligere arbejdet på brandstationen, så han syntes, at det lød mægtigt spændende, sådan at sætte ild til heden med vilje. Det gik dog ikke helt nemt det første år. De var kommet i gang for tidligt på dagen, så duggen gjorde det svært at få lyngen til at brænde. Men teamet er blevet klogere med årene, og nu brænder de altid om eftermiddagen, og så går det vældigt.

- I år blev vi næsten bange for, at det skulle rende fra os, betror Svend Åge. - Men der var jo styr på det, for vi havde lavet gode brandbælter.

Svend Åge er glad for at være med i teamet, både fordi han er glad for naturen, og fordi det sociale er godt. - Der er altid kaffe og kage med, og så kommer man jo til at kende hinanden og have det sjovt sammen.

Torbens debut i teamet var også ved den første hedeafbrænding. Han understreger, at der skal en spændende aktivitet til at lokke folk til.

- Det skal være specielt, og når man så har fanget folk med dét, så kan man få os til alt muligt andet, som at lave fuglekasser og sådan noget.

Om vinteren laver teamet fuglekasser. De låner et sløjdløkal på en af kommuneskolerne, og så samles teamet og bygger kasser til blandt andet tårnfalken og den sjældne vendehals. Dem hænger de op rundt omkring hos forskellige landmænd, og så er det bare at vente og holde øje. De frivillige er spændte på, hvad der har fundet vej til kasserne i år. En enkelt gang er det lykkedes at få et par vendehalse til at slå sig ned i en af

I marts måned plejer teamet heder med afbrænding. Foto: Mads Navntoft Olsen.

kasserne, og det er flot, for der findes kun omkring 50 ynglen-de par i Danmark. De ledige kasser er dog ikke spildt arbejde, for mejser og musvitter er glade for de fine forhold.

Efter gruppen har spist kage og drukket kaffe, er det tid til at Mads Navntoft Olsen skal videre. Det er ikke meget tid, kommunen kan bruge på teamet, forklarer han.

- De ting, vi beder om teamets hjælp til, er opgaver, som vi alligevel skulle have løst på anden vis. Det er få timer, vi kan bruge på det, men det er fedt, at vi bare kan sætte noget i gang, og så kører de jo bare og skaber naturpletter, som har en virkelig værdi – også for borgerne.

Naturformidlingen er vigtig for Mads.

- Hvis vi skal bevare naturen, så skal den formidles og eksistere i folks hoveder, siger han og fortsætter
- Og folk vil gerne! De er jo derude, alle dem, der gerne vil hjælpe til med naturen. Vi skal bare finde dem.

Inden Mads Navntoft Olsen siger tak for i dag, minder han lige teamet om, at det snart er brunstsæson for krondyrene, og giver dem et tip til et rigtig godt sted, hvor man kan være heldig at høre dem. De fleste kan godt huske det fra sidste år, men de er glade for, at Mads minder dem om det.

Teamet giver den en halv times tid mere, til næsten alt lysesiv er skåret ned. Det har ikke taget lang tid at få bugt med det, når hele gruppen er i sving. Med le på nakken begiver teamet sig i samlet flok tilbage mod bilerne. Der er tid til en sludder mens regntøj og gummistøvler bliver pakket væk i bilerne, og alle er enige om, at vejret slet ikke har været så slemt.

- Det ser værre ud, når man sidder indenfor og kigger ud på det. Når man først er herude, gør det ikke spor, siger Svend Åge. I dag var sidste plejedag for sæsonen, og næste gang gruppen er samlet er til vinter, når der skal bygges fuglekasser.

Til marts er der atter hedeafbrænding, og det trækker som regel et større antal frivillige til. Måske er der nogle af dem, der bliver fanget, som Torben kalder det.

Pleje af Aaby Bjerg foregår med le, og det tager ikke lauget mange timer at rydde det lille bjerg i den store vildmose. Foto: Julie Rohde

Case

Aaby Bjerg Lelaug

På Aaby Bjerg i Store Vildmose mødes en flok frivillige en gang om året for at lave naturpleje med leer og ørnenæb. Det er en munter dag, hvor naturplejearbejdet går hånd i hånd med det sociale samvær og gode historier om området.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Frivillige borgere
- Lodsejer
- Jammerbugt Kommune
- Danmarks Naturfredningsforening

SAMARBEJDSOPGAVE

Naturpleje ved fjernelse af opvækst og invasive arter manuelt.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Det lille Aaby Bjerg midt i Store Vildmose er en fin naturlokalitet med et godt naturindhold. Desværre er bjerget under kraftig tilgroning med ørnebregne og gyvel, hvilket kvæler de mindre urter og mosser. Arealet er for lille til at kunne understøtte græssende dyr, og risikoen for at de ville æde de vigtige urter er stor. Desuden er "bjerget" i sagens natur kuperet, hvilket gør en eventuel pleje med maskiner meget besværlig. Danmarks Naturfredningsforening Jammerbugt har derfor indgået samarbejde med lokale borgere om oprettelse af et lelaug, der forestår pleje af det privatejede område. Jammerbugt Kommune hjælper med fjernelse af det materiale, som lauget fjerner på den årlige plejedag.

GODE RÅD

- Giv jer tid til det sociale indhold ved plejearrangementer. Der er ofte lokale, som gerne vil være med, og som har mange gode historier om området. Det giver stor værdi til en plejegruppe, at de føler en tilknytning til arealet, fordi de kender dets historie.
- Hav en naturfaglig person tilknyttet gruppen, som kan styre slagets gang og fortælle om naturen undervejs.
- Overvej, hvor ofte der skal arrangeres plejedage. Både af hensyn til udbyttet for naturen og for de deltagende, kan det være en god idé med mere end én naturplejedag årligt. Men overbebyrd heller ikke de frivillige med for mange arrangementer. Tag eventuelt en snak i gruppen om, hvor ofte folk gerne vil være med.
- Arrangér kaffe og kage eller anden forplejning i løbet af en plejedag, både for energiniveauet, men også så de deltagende får mulighed for at sidde og snakke og lære hinanden at kende. Teamets levetid forlænges, hvis medlemmerne også ser frem til det sociale samvær på plejedage.
- Prioritér opgaver med tydelige resultater. De frivillige i et naturteam arbejder primært for naturen. De mest tilfredsstillende opgaver er dem, man kan se resultater af, og derfor bør et frivilligt team have mindre opgaver med tydelige resultater frem for større længerevarende plejeopgaver, der kan demotivere den frivillige indsats, hvis resultaterne ikke er tydelige.

FAKTA

- Aaby Bjerg Lelaug har hidtil mødtes 1 gang årligt, men udvider fra 2018 med 2 årlige plejedage.
- Teamet koncentrerer indsatsen om Aaby Bjerg i Store Vildmose.
- Der er 8-10 faste medlemmer af teamet.
- Medlemmerne binder sig ikke til deltagelse i plejedage, men modtager blot en invitation fra Danmarks Naturfredningsforening, som også har en fast repræsentant med til plejedagene.
- En typisk plejedag varer 2-3 timer.

Lauget med leen

Aaby Bjerg Lelaug samlet til gruppefoto efter dagens arbejde. Foto: Julie Rohde

Store Vildmose er et sagnospundet sted med røvere og banditter, uvurderlige skatte i mosedyndet og skrækindjagende historier om folk, der har mistet livet i den store ødemark. I 1931 fandt man en række trædesten i den vestlige del af mosen. Igennem mange hundrede år er mosen vokset, som en højmoseskal, og stenene havde således været glemt og begravet i godt 1.500 år, da de dukkede frem i trediverne. Man kan kun gætte på, hvem der har brugt stenene, så det gør man. Måske var det røvere, der kendte stenenes placering godt, og derfor kunne hoppe fra sten til sten, mens lovmagt og andre håndhævere sakkede bagud på mosens gyngende grund.

Følger man trædestenene sydøst, kommer man til Aaby Bjerg, som er en bakket lysning i den gamle skov. Denne lørdag morgen midt i september er der liv på bjerget. Ni personer står i ørnebregner til livet, og slår taktfast med store leer i lange træk. Det gør de hvert år, for det er hårdt arbejde at få bugt med ørnebregnen.

- Lige nu ser det lidt voldsomt ud, for de store mængder regn har fået bregnen til at vokse meget hurtigt. Men til foråret kan man rigtig se resultaterne af plejen. Når bregnerne slås ned i efteråret, så er der lys og plads til, at urterne kan spire og blomstre. Hvis ikke vi holdt bregnerne nede, så ville det hele gro til.

Søren Rosenberg er formand for Danmarks Naturfredningsforening i Jammerbugt, og han styrer slagets gang på bjerget. I seks år har lelauget arbejdet på Aaby Bjerg, og selvom ørne-

bregne og gyvel fylder en stor del af arealet, er der selv denne efterårs morgen flotte resultater af plejen, som han stolt viser frem. I den fjerneste ende af bjerget står lyng, djævelsbid og tormentil i fuldt flor, og der er et mylder af liv mellem de lilla og gule blomster.

Det er Danmarks Naturfredningsforening, der via projektet "Giv naturen en hånd" har startet plejen på bjerget. Det gjorde de med en annonce i lokalavisen, hvor de inviterede folk til at være med til en plejedag. De fremmødte var så begejstrede for arrangementet, at der blev oprettet et egentligt lelaug. Det er som regel de samme 8-10 personer, der er med hvert år, og de fleste er lokale, som er vokset op i området, og husker bjerget fra deres barndom.

Jens Dige er en af de frivillige, og han er med for det sociale og for naturen. Jens Diges tilknytning til stedet går generationer tilbage. Han fortæller om dengang, man fandt trædestenene, og hvordan mosen var vokset så meget siden de blev lagt, at de lå næsten en mandshøjde under tørven.

- Mosen er et eventyr. Den har været et uvejsomt terræn, og det er næsten ikke til at forstå i dag, hvor øde og stor den var. Tænk bare på stakkels Bows Niels og hans søn.

Jens Dige fortæller historien om Bows Niels og sønnen Jens Christian, der en martsdag i 1906 var gået ud i mosen for at hente ris og lyng. Da vejret pludselig skiftede til snestorm, mistede de orienteringen. Først i løbet af sommeren, da man havde anklaget Bows' kone Kirstine for mord, og brækket alle husets gulvbrædder op i søgen efter ligene, finder et

selskab på udflugt ved Aaby Bjerg en grøn og frodig plet lige midt i det golve landskab. Der lå Bows Niels og søn og gødede jorden.

- I midten af tresserne holdt vi børnedyrskue på bjerget, og galgen til cykelringridning stod lige deroppe. Jens peger på en bakketop i skoven. - Dengang var skoven rigtig fin, og der var ikke så meget rod og døde grene, der lå rundt omkring. Det var en rigtig god skov at lege røvere og soldater i.

Ikke alle medlemmer af lelauget er enige om, hvad der er god natur. Søren Rosenberg er begejstret for skoven, fordi den står forholdsvis urørt og fordi man mener, at det er den nordligste udbredelse af en original stamme af småbladet lind. Arten var indtil en gang i bronzealderen et af de mest almindelige træer i Danmark, men siden er det gået tilbage, og i dag findes den ikke ret mange steder.

- Det er jo ikke alting, man er enige med naturfredningsforeningen i, siger Jens Dige. - Men derfor kan man jo sagtens samarbejde, og Søren er en fin fyr.

Én ting er Jens og Søren i hvert fald enige om. Naturpleje skal der til på Aaby Bjerg, og det skal ske med le.

- Jeg er jo udstyret med den egenskab, at jeg kan slå med le, fortæller Jens Dige. At slå med le er et fag, som at stå på skøjter eller at lave frikadeller. Jeg kan godt stå på skøjter, men frikadellerne fik jeg aldrig lært.

Lelaug er velsignet med en flok, der alle lader til at besidde egenskaben, for arbejdet skrider overraskende hurtigt fremad, og allerede efter et par timer er næsten al ørnebregne skåret ned og samlet i store dynger rundt omkring i lysningen.

Aaby Bjerg er privatejet, men laug har et godt samarbejde med ejeren, som er glad for den årlige pleje. Nogle år har han hjulpet til ved at tromle arealet, da laug håbede, at det kunne være med til at holde bregnen nede. Den er nemlig giftig, og der er nogle steder opnået fine resultater ved at tromle den, så den frigiver giften ud over sig selv. Men på bjerget fungerede det ikke rigtig, da det var svært at slå planterne med le, når de var blevet tromlet flade tidligere på sæsonen. Derfor er laug gået væk fra metoden, og planlægger i stedet at slå bjerget to gange om året fra næste år.

Det er blevet tid til en bid mad og Søren Rosenberg kalder de frivillige op på toppen af bjerget. Mens flokken spiser frokost, går snakken lystigt. Der bliver fortalt historier om dengang, hvor tidligere generationer var afhængige af mosens tørv til brændsel og lyng til foder, og om dengang Jens Diges morbror Julius fandt et tyrehoved i bronze, da han var ude og grave tørv ikke langt fra bjerget. Han fik af Nationalmuseet 25 kroner i findeløn, og købte sig for pengene et par sko. Tyrehovedet indgår i dag i Aalborg Flyvestations våbenskjold.

Flemming Gregersen har sin datter Pauline med. Pauline har slået med le i mange år, og er altid med til naturplejen på Aaby Bjerg, men det er først i år, at hun har fået en le, der passer i størrelsen, indkøbt på lefestival i Lejre tidligere på måneden. Indtil da slog Pauline med voksenle, og det var ikke helt nemt, for sådan en er længere end Pauline selv. Alligevel har leslåning udviklet sig til en vaskeægte hobby for hende. - Vi er med hvert år, fortæller Flemming Gregersen. Jeg kom oprindeligt med til en plejedag herude, fordi jeg ville lære at slå med le. Jeg havde prøvet det som barn, og så udviklede

det sig ligesom bare.

Den første plejedag førte til, at Flemming Gregersen blev en fast del af laug og sidenhen aktivt medlem af DN Jammerbugt. Han mener, at det sociale er vigtigt, for at få et frivilligt team som dette til at fungere godt, og det er tydeligt, at alle holder af at mødes til den årlige naturplejedag.

Efter frokosten vender laug opmærksomheden mod den gyvel, der har indtaget en del af bjerget.

- Det havde været bedre, hvis vi havde skåret den ned tidligere på sæsonen, siger Søren Rosenberg, mens han griber en af de sorte frøbælgge, der pryder de store grønne buske. - Nu når den at smide nogle af de her frø, og så er plejen ikke lige så effektiv. Det bliver bedre til næste år, når vi kommer herud to gange i løbet af sæsonen.

Imens laug får bugt med det sidste gyvel, fortæller Ove Albrechtsen om nogle af de mange projekter, som naturfredningsforeningen er involveret i. Ove Albrechtsen er suppleant til DN Jammerbugts bestyrelse, og har været frivillig i mange år. - Vi har vel 13-14 arrangementer om året, hvor frivillige giver naturen en hånd. Men det er også nødvendigt at være vedholdende, hvis naturen skal have den opmærksomhed, den fortjener.

Selvom Danmarks Naturfredningsforening og Jammerbugt Kommune af og til kan være uenige, er samarbejdet godt, fortæller Ove Albrechtsen. Som for eksempel her på Aaby Bjerg, hvor kommunen kommer og henter det, som lelauget har slået af.

- Det er vigtigt, at det bliver ført væk fra området, så det ikke blot er næring til næste års bregner.

Det er ved at være fyraften, og laug samles om en kold øl og skåler på dagens flotte arbejde, inden redskaberne skal bæres ad trædestenene tilbage til bilerne. Et forbigående par på skovtur bliver bedt om at tage et gruppefoto af de glade og trætte naturplejere.

- Det minder mere og mere om en loge, der her, griner Jens Dige og skåler.

- Mange tak for i år, siger Søren Rosenberg.

Trædestenene ved Aaby Bjerg er lagt for mere end 1.500 år siden som en farbar vej gennem mosen. Foto: Julie Rohde

Store Vildmose er et af de største sammenhængende områder af højmose i Europa og beliggende i Jammerbugt Kommune. Foto: Julie Rohde

Case

Jammerbugt Kommune

Naturen i Jammerbugt Kommune omfatter nogle fantastiske kystområder med klitter og plantager, fine strandenge ned til Limfjorden og store moseområder. Mange af arealerne kræver naturpleje, og for at understøtte borgernes involvering i naturpleje har kommunen blandt andet hjulpet med oprettelse af en forening for de lokale naturplejere.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Jammerbugt Kommune
- Frivillige borgere

SAMARBEJDSOPGAVE

Jammerbugt Kommune inddrager borgerne i en lang række naturplejeopgaver, og opfordrer også borgerne til at tage kontakt til kommunen, hvis de har ønsker til plejeindsatser. Ofte etableres selve plejeindsatsen i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening Jammerbugt, mens Jammerbugt Kommune bidrager med vejledning og praktisk hjælp i forskel-

lige støttefunktioner.

Igennem naturplejeforeningen har kommunens naturplejere fået kontakt til hinanden, og hjælper hinanden med sparring og gode råd om blandt andet regler og metoder. Det letter kommunens arbejde, og gør det nemmere og mere attraktivt for borgerne at engagere sig i naturpleje. Naturplejeforeningen råder over en udstyrsbank og en kreaturvogn, som naturplejerne kan låne, hvilket hjælper på økonomien i naturplejen. Kommunen har også frivillige grupper, der tager sig af kommunens fortidsminder. De frivillige inviteres til arrangementer, hvor de får historisk viden om 'deres' fortidsminder og kan sparre med hinanden.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Ved at inddrage borgerne i naturplejen får kommunen adgang til nogle ressourcer, som de ellers ikke ville have haft. Borgerne får et større ejerskab til naturen omkring dem samt hjælp og rådgivning til bedre natur i deres nærrområde.

GODE RÅD

- Kommunerne vil ofte gerne hjælpe og understøtte borgernes involvering i naturpleje. Har man en ide til, eller et ønske om naturpleje, kan man derfor starte med at kontakte sin kommune.
- For kommuner kan det være en god idé at facilitere erfaringsudveksling mellem naturplejere, evt. i form af en forening. Naturplejerne kan hjælpe

hinanden og samarbejde om plejeopgaver og udstyr. Erfaringsudvekslingen kan også lette kommunens opgaver med vejledning i naturplejerspørgsmål.

- Private borgere vil ofte gerne engagere sig i pleje af naturen i deres lokalområde. Det kan være værdiskabende at involvere borgerne og give dem medejerskab til den nære natur.

FAKTA

- Jammerbugt Kommune har 6 Natura 2000 områder, som ligger helt eller delvist inden for kommunen.
- Jammerbugt er en af testkommunerne for Real Dania projektet Collective Impacts arbejde med multifunktionel jordfordeling.
- Borgerne opfordres til at tage kontakt til kommunen, hvis de har ideer til naturprojekter, eller kender et område, de mener bør plejes.
- Jammerbugt Kommune ligger nr. 25 på naturkapital-listen.

Sammen om naturen

Store Vildmose byder på særlig natur, men også en spændende kulturhistorie, hvor kultiveringen i 1900-tallet har sat sine tydelige præg på landskabet. Produktion og natur er to hensyn, der skal balanceres i vildmosen. Foto: Julie Rohde

Mange danske kommuner har set lyset i at inddrage frivillig hjælp i naturplejen. En af dem er Jammerbugt Kommune, som har mange naturprojekter, der er baseret på samarbejde med frivillige.

Marianne Fisker arbejder i kommunen, og er projektleder og ansvarlig for en del af projekterne. Hun forklarer, at naturen prioriteres højt i Jammerbugt, men at kommunen ikke bruger flere penge på området end i de fleste andre kommuner. - Vi arbejder blandt andet med store naturprojekter i EU LIFE regi, som gør, at vi med vores forholdsvis begrænsede kommunale budget, kan realisere og geare naturprojekterne til at blive endnu bedre og mere holdbare i forhold til ønsker fra lodsejerne. Vi har ikke en større pose penge end andre kommuner, som vi kan bruge på de her naturprojekter, men vi er nok ret gode til at pulje de midler, vi har til rådighed – ikke kun til de store LIFE projekter, men også gennem supplerende projektf finansiering hos fonde og i landdistriktsprogrammet. Ved at inddrage borgerne i arbejdet for en bedre natur, får vi nogle ressourcer til rådighed, og borgerne får et ejerskab til og glæde ved den natur, der omgiver dem. Det giver værdi for samfundet.

Kommunen opfordrer borgerne til at tage kontakt, hvis man

kender et område, der kunne drage nytte af en plejeindsats i naturen, fortæller Marianne Fisker.

- Ofte er det jo borgerne selv, der kontakter os, fordi de gerne vil påbegynde pleje af et givent område. Vi får mange henvendelser om borgere, der gerne vil holde arealer lysåbne. Så vil vi meget gerne hjælpe og støtte, hvor vi kan. Den lysåbne natur er vigtig i forhold til mange arter. Vi bidrager med vejledning samt hjælp til støttefunktioner, så som at afhente afslået plantemateriale.

Et eksempel på lodsejere, som selv har henvendt sig til kommunen, er projektet ved Karen Mariesvej. En flok sommerhusejere ville genskabe den oprindelige natur af klithede og mose mellem sommerhusene, og oprettede derfor Moselauget. I samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening og Jammerbugt Kommune har lauget gennemført et større projekt med fjernelse af gråpil, nåletræer, rynket rose og anden uønsket vegetation samt fritlagt bækken, der løber gennem området.

- I projektet på Karen Mariesvej har lauget i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening været ret selvkvørende, og lodsejerne meget målrettede. Kommunen har hjulpet med rådgivning, bl.a. i forhold til vandløbet, og dispensationen fra §3 til at iværksætte plejen i området.

Under Grønt Vækst puljen, som var i spil i 2013-2015 ansøgte Jammerbugt om midler til et projekt under navnet "Fjern forhindringer". Formålet var at identificere barrierer indenfor naturpleje som driftsgren. Et udbytte af dette projekt blev oprettelsen af en naturplejeforening for naturplejere. - Vi oplevede, at en af de største udfordringer i naturpleje med afgræsning er mangel på viden. Det kan være noget af en jungle at finde rundt i regler og best practise. Mange dyreholdere har jo en landbrugskonsulent, men det er ikke altid kvægkonsulenterne, der ved mest om naturpleje – det er ofte naturkonsulenter. Al den gode viden om naturpleje er simpelthen spredt, så det kan være svært at finde hoved og hale i. I naturplejeforeningen udveksler dyreholdere viden om alt fra dyresundhed og tilskudsregler til afsætning og naturtyper.

Kommunen har anskaffet en kreaturvogn, og hjælper dyreholderne med at flytte dyr, da man fandt ud af, at det var en af de store udfordringer for at få naturplejen til at fungere. Når der ikke er dyr i vognen, bruges den i forbindelse med naturarrangementer til at transportere oplysningsmaterialer og plejegerj.

Naturplejeforeningen og kommunen har også samarbejdet om etableringen af en grejbank, hvorfra frivillige naturplejere kan låne redskaber til plejen. Det gør det nemmere og billigere for borgere at komme i gang med naturpleje, når der ikke skal investeres i udstyr.

Under Grønt Vækst puljen søgte Jammerbugt Kommune også midler til et projekt med fokus på pleje af fortidsminder. Plejen sker ad frivillige plejegrupper, som med deres gode arbejde er med til at sikre dem for eftertiden. I projektet Fælles om Fortiden har kommunen gennemført forundersøgelser af fortidsminder, udvalgt på baggrund af en screening fra Nordjyllands Historiske Museum. Derefter inviterede kommunen interesserede borgere med til et informationsmøde, og så tog det fart med oprettelser af plejegrupper, fortæller Ivan Kristensen fra Jammerbugt Kommune.

En af plejegrupperne for fortidsminder er en lokal skoleklasse, som her er samlet til åbningen af skolespor. Foto: Ivan Kristensen

Marianne Fisker er projektleder i Jammerbugt Kommune og ansvarlig for en del af kommunens naturprojekter.

- Typisk består plejegrupperne af borgere, som bor tæt på det pågældende fortidsminde, og som føler en glæde ved at deltage i plejen. Vi har en del af den slags samarbejder, som består af en plejegruppe, en lodsejer og så kommunen, som sørger for plejeaftaler og vejledning samt eventuelt udførsel af en indledende pleje, hvis der er kraftig tilgroning. Vi har også en enkelt plejegruppe, som består af en skoleklasse, der plejer deres eget fortidsminde.

En gang om året inviterer kommunen alle plejegrupperne til et arrangement med faglige oplæg og erfaringsudveksling fra det forløbne år. Her deltager museet også, og det giver noget ekstra for de frivillige, at museet interesserer sig for gruppernes fortidsminder.

RealDania projektet Collective Impact arbejder blandt andet med multifunktionel jordfordeling i udvalgte lokalområder og Jammerbugt Kommune er en af de tre danske kommuner, som i dette regi gennemfører et pilotprojekt frem til 2019. Collective Impact er en arbejdsform med fokus på fælles løsninger for brugen af det åbne land og Økologisk Landsforening er sammen med en række andre aktører med i styregruppen. Projektområdet er i Jammerbugt er mellem Bulbjerg og Slettestrand, hvor landbrug og natur mødes, fortæller Marianne Fisker.

- Kommunen ser et potentiale i, at jagt, naturpleje og formidling af områdets landskab kan bidrage til et brand for området og en fortælling om områdets vigtige geologiske og naturmæssige lokalitet. Jordfordeling kan jo bruges til at tilgodese nogle behov inden for landbrug og natur, men også friluftsliv og turisme. Jammerbugten har noget af Danmarks smukkeste natur, som vi skal passe godt på og forvalte bedst muligt.

Mads Ebdrup Mortensen er blevet naturplejer med en lille besætning af dexter-kvæg. Foto: Julie Rohde

Case

Endrup Blomstrende Enge

Langs Sneum Å i Endrup Enge ligger en mosaik af eng- og moseområder, som er ved at gro til i pilekræt og rødel. Her er Mads Mortensen sprunget ud som naturplejer med en lille besætning af dexter-kvæg. Og han er ikke alene. Landsbyens borgere bakker op om projektet og sammen har de store planer engenes fremtid som en integreret del af udviklingen af den lille landsby.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Borgere, herunder landmænd
- Kommuner

SAMARBEJDSOPGAVE

Afgræsning af §3-beskyttet ådal i Natura 2000 område.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

I Endrup Enge havde kommunen i længere tid ledt efter en dyreholder, som ville indgå et samarbejde om pleje af engene. Da Mads Mortensen flyttede til byen greb han muligheden for at kombinere hans store interesse for kvæg med naturpleje.

Samarbejde mellem private dyreholdere og kommunale eller private lodsejere af værdifuld natur om pleje ved hjælp af afgræsning er udbredt, og virker mange steder rigtig godt. Ofte skal dyreholder ikke betale noget for lån af naturarealerne, men får tilskudsretten. Især i denne konstellation kan der være fin økonomi i naturpleje. For kommunerne er det en aflastning, når private dyreholdere plejer naturarealer, og på den måde opfylder behovet for pleje.

GODE RÅD

- Ved opstart af naturpleje med afgræsning er det en god idé at involvere lokalområdet og sikre sig befolkningens opbakning. Ofte vil de ældre borgere kunne huske, at der gik græssende dyr på naturområderne i deres barndom, og være positivt stemt overfor at genoptage plejen.
- Det er vigtigt at sikre sig, at lokalbefolkningen får medbestemmelse over projektet og ikke kommer til at føle sig hegnet ude af områder, hvor de måske førhen har gået tur. Prioritér midler til ordentlige låger, så der stadig er adgang til arealerne.
- Kontakt kommunen. De kan hjælpe med at søge midler til hegning og vejlede om optimal pleje af arealet.
- Skal der tages kontakt til lodsejere med henblik på inddragelse af deres jord i naturplejen, er det vigtigt at huske på, at det er deres egen beslutning. Tag jer tid til at snakke over en kop kaffe og lad lodsejer selv formulere den grad han eller hun ønsker at være med i projektet.
- Vær realistisk i valget af naturområde. Ekstensive racer kan være en god idé, men selv de skal kunne hente nogle foderenheder på arealet. Vær også varsom i eventuelle valg af tilskudsordningen, så du er sikker på, at du med de dyr, du har til rådighed, kan leve op til aftalen.

FAKTA

- Der kan søges tilskud til pleje af græs- og naturarealer afhængigt af arealets naturværdi (HNV) og beliggenhed i forhold til Natura 2000 udpegningerne. Læs mere om tilskudsmuligheder på Landbrugsstyrelsens hjemmeside.
- For hvert Natura 2000 område er der udarbejdet en naturplan, der fortæller, hvordan naturen i netop det område skal behandles for at sikre 'gunstig bevaringsstatus' for naturtyper og arter.
- En naturtypes bevaringsstatus er gunstig, når dets areal er stabilt eller øges, når strukturer og funktioner, der er nødvendige for typens opretholdelse er til stede og vil være det fremover, og når bevaringsstatus for de arter, der er typiske for naturtypen er gunstig.
- En arts bevaringsstatus er gunstig, når bestandsudviklingen viser, at arten på lang sigt vil opretholde sig, når artens naturlige udbredelsesområde ikke er i tilbagegang og når der er et tilstrækkeligt stort levested til, at artens bestand på lang sigt kan bevares.

Natur for landsbyen

Dexter er en race, der klarer sig godt som naturplejere, da de er små og hårdføre. Foto: Julie Rohde

Ambitionen er at skabe en natur, som er værd at køre efter og lækker at bo i, fortæller Mads Mortensen, mens han skæner en kop kaffe ved spisebordet i det gamle stuehus. Mads Mortensen er kvægkonsulent, og på bordet ligger foderplaner, indberetningspapirer og markkort. For første gang er flere af dem hans egne, for sammen med kæresten Pernille har Mads Mortensen købt en gammel gård i den lille landsby Endrup mellem Billund og Esbjerg. Her er Mads blevet naturplejer med seks dexterkøer og -kvier, som græsser midt i byen på det areal, som de lokale kalder Åslyngen. Arealet var tidligere en put and take-sø, men efter den blev lukket, er åen blevet genslynget, og et større område er udlagt til natur.

Endrup Enge er en del af Natura 2000 beskyttelsen af Sneum Å, og er en mosaik af §3-beskyttede eng- og moseområder med en HNV (High Nature Value) på 8. I området er der adskillige værdifulde arter, som lampret, snæbel, odder, slørugle og forskellige orkideer samt sjældne naturtyper som hængesæk, sure overdrev og kildevæld. Tilgroning truede dog området, og på den baggrund gennemførte Esbjerg Kommune i 2015 en rydning af området for pilekrat for at genetablere områdets naturlige hydrologi og tilstand som lysåben natur. Målet var en naturmæssig robusthed og sammenhæng, og der blev udarbejdet en plejeplan, der skulle sikre opnåelse af dette mål ved ekstensiv drift med afgræsning.

For byrådet var det en drøm, at det skulle være muligt at gå en naturskøn rute rundt om Endrup Enge, og at området ville trække flere besøgende til byen. De ældre medlemmer af byrådet kan huske, hvordan området tilbage i 1950'erne blev holdt lysåbent med græssende dyr og høslæt, og var meget opsatte på genetablering af engene som de så ud dengang.

Desværre viste det sig svært at finde en dyreholder, som ville påtage sig opgaven med at pleje området. Da Mads Mortensen flyttede til byen havde de ledt forgæves i halvandet år, og engen var atter ved at gro til i pil. Mads Mortensen havde en dexter-ko med kalv hjemme på gården, og var interesseret i opgaven, selvom den i starten virkede helt uoverskueligt. - I marts, da jeg gik dernede for første gang, kunne jeg næsten ikke se mig selv i det. Der kan simpelthen ikke gå dyr her, tænkte jeg. Vandstanden er ikke sunket betydeligt hen over sommeren, men dexter er en race, som bare svømmer igennem det. Så længe de har nogle højtliggende arealer, hvor de kan komme op og få tørret ben og klove, så klarer de det fint, fortæller Mads.

En ko med kalv var dog ikke nok til at pleje arealet, så Mads måtte på jagt efter flere dyr. Nu har han seks kreaturer på Åslyngen, men eventyret stopper ikke her. -Vi har oprettet en arbejdsgruppe for naturpleje, bestående af lokale interessenter, som drømmer om at få hele den her store

del af engene med. Lige nu plejer vi 3½ ha, men i alt er der vel omkring 20. Hvis alt går som planlagt, er vi i gang allerede næste år.

Mads Mortensen finder et luftfoto frem, og peger på en gul streg, der omkranser et stort område nord for Endrup by. I samarbejde med Esbjerg og Varde kommuner samt rådgivningsfirmaet SAGRO, er det lykkedes arbejdsgruppen at få indtegnet et sammenhængende areal på tværs af mange lodsejere. Det har ikke være en nem opgave at nå til enighed, men gruppen er gået meget respektfuldt til opgaven, og Mads Mortensen mener, at det er nøglen til samarbejdet. - Alle de gule streger har vi bedt lodsejerne om selv at tegne. Vi har holdt mandagsmøder fire uger i træk, og har indkaldt fem lodsejere ad gangen. Så har vi drukket kaffe og spist småkager og hver enkelt lodsejer har fået papiret og tegnet ud fra spørgsmålet "hvor kan hegnslinjen gå?". Det vigtigste er, at alle lodsejere føler, at de bliver hørt og har medbestemmelse og ejerskab til, hvad der skal ske. Det har været supervigtigt helt fra starten, at vi ikke vil trække noget ned over hovedet på folk. Enkelte lodsejere har valgt ikke at være med i projektet, men de har alligevel gerne ville lægge de meter til projektet, som sikrer et sammenhængende areal. Det er ikke sikkert, at det var sket, hvis man bare havde skrevet et høringsbrev og sendt det ud.

En af ambitionerne med projektet er, at dyrene og kødet skal føre til et fællesskab i byen, og gerne et samarbejde med den lokale kro.

- I første omgang producerer vi ikke nok kød til en fast forsyning, men det kunne jo være, at kroen et par dage om året kunne fejre lokalområdet med kød fra Endrup Blomstrende Enge. Vores ambition er, at kødet skal føre til et større fællesskab i byen. Jeg er sikker på, at vi kan afsætte rigtig meget kød lokalt til byens borgere. Farsen kan man altid afsætte, men udskæringerne skal give værdien og bruges på en fornuftig måde. Det kunne for eksempel være til temadage på kroen eller til de årlige arrangementer i grillhytten.

Mads Mortensen har allerede sagt ja til at levere kød til næste års byfest i grillhytten med cirka 70 deltagere, så det er en stor ordre. Og det sociale aspekt af at involvere byen betyder meget for Mads Mortensen. Han har oprettet en facebookgruppe, hvor han deler historier og nyheder om projektet, og han tager ud og fortæller om projektet til forskellige lokale møder og arrangementer.

- Den største succesoplevelse er helt klart den gode stemning, der er omkring projektet. Det er de high fives, der kommer, selv fra dem, som ikke er involveret i projektet. Når man sidder i den lokale frisørstol, bliver der spurgt ind til dyrene, og det er tydeligt, at byens borgere er glade for, at der igen er græssende dyr på Åslyngen. Der er virkelig mange, der stopper op dernede, for at se på dyrene. Det har været et godt supplement til en allerede fantastisk plet i byen.

Mads planlægger en række møder hen over vinteren, hvor han vil fortælle byens borgere om projektet og afveje stemningen for endnu mere samarbejde, måske med et græsningslaug. - Jeg ejer jo ikke selv noget jord dernede i engene, jeg forpagter bare det lille stykke, som afgræsses nu. Hvis det lykkes med det store projekt, så er det arbejde i en helt anden skala, der venter os. Der skal udformes en god plan, og alle parter skal være enige og dele den samme vision for området.

Mads fortæller, at man er nødt til at være realistisk, når man lægger budget for naturplejeprojekter.

- Projektet i sin nuværende form kan godt løbe rundt. Det tager kun et kvarters tid om dagen at køre op og se til dyrene. Så er der selvfølgelig al den ekstra tid, jeg bruger på at rende rundt og lave adfærdsstudier og analysere deres ædemønstre. Det skal jo ikke tælles med, det er bare fordi, at jeg er en nørd. Men ting koster noget. Man skal tænke økonomien godt igennem, og der er meget management involveret. Det er naivt at tro, at man bare kan lukke dyr ud som naturplejere, og så kører det af sig selv. Det er vigtigt, at der tilknyttes en fagperson til afgræsningsprojekter. Der er nogle ting, såsom lungeorm og leverikter, som man skal have en viden om. Det skal fanges i tide, for ellers er skaden sket.

Ved tilsagn til afgræsning af naturarealer medfølger der nogle regler, som man skal være opmærksom på. Da naturpleje ofte har til formål at fjerne næringsstoffer, er det tit et krav, at der ikke tilskudsfordres. Det må Mads Mortensen heller ikke, og derfor har han besluttet at tage dyrene hjem til sin egen gård i vinterhalvåret. I forhold til naturplejen ville det være optimalt at praktisere helårsgræsning, så naturen bliver slidt og nedbidt og opnår en større variation, bl.a. gennem dyrenes afføring, der er levested for nogle arter, som ellers sulter i vinterhalvåret. Desværre er der ikke tilstrækkeligt med foder på de 3½ ha, som afgræsses i år, fortæller Mads. Dyrene kommer dog ikke på stald, understreger han. De skal gå ud og ind som de lyster her på den lille gård og de 3 ha, der omkranser den.

Til vinter håber Mads, at kommunen vil rydde pil på arealet igen. Så vil han gøre sit bedste for at starte året ud med et højt dyretryk, så de kan komme til bunds med pilen. Mads fortæller, at dyrene elsker at æde pil, men det er to år siden de blev skåret ned, og når de er så høje som nu, kan dyrene ikke nå. Mads har været i dialog med kommunen om udfordringerne med pil, og selvom parterne er enige om, at den skal bekæmpes, er det ikke helt nemt.

- Koen er jo ikke en computer, som man bare kan indstille til at tage det, man beder den om. Dyrene skal presses lidt for at tage den uønskede opvækst, og det tager tid før området når en optimal tilstand. Derfor er det vigtigt at have en løbende dialog om samarbejdet mellem parterne. Kommunen har selvfølgelig deres reference, og derfor er det vigtigt at få kalibreret forventningerne til sådan et projekt og nå til en fælles forståelse og enighed om målsætning. Man skal have realistiske opfattelser af, hvad man forventer af hinanden.

Det er kun tre måneder siden, at der for første gang i nyere tid kom dyr på Åslyngen igen, og Mads fortæller, at udviklingen i området er tydelig.

- Det er allerede et helt andet areal nu, end da dyrene kom på i maj. De holder sivene nede, og der er frøer og skrubtudser, der springer om benene på en, når man går på de våde områder. Jeg går tit dernede om aftenen, og der er bare gang i dyrelivet med fuglesang og rålam, der springer forbi. Selv med dobbelt tråd kan de sagtens komme forbi. Enkelte steder har kommunen ladet lidt skov stå på arealet, og det bliver en helt anden underskov, når der går dexter derinde, for de nærmest bygger huler i underskoven, hvor de sover om natten. Brændenælder og brombær holder de nede, og de laver masser af stisystemer rundt på arealet. Jeg tror virkelig på, at vores naturpleje kommer til at gøre en forskel.

Niels Ole Præstbro fra Middelfart Kommune og landmand Jens Jørgensen besigtiger lånekvægets arbejde på strandengen. Foto: Julie Rohde

Case

LÅN EN KO

Flere danske kommuner har taget utraditionelle midler i brug, for at få flere borgere til at arbejde med naturpleje. Udlån af kvæg er et af de påfund, der skal få flere borgere til at lave naturpleje med afgræsning.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Borgere, herunder landmænd
- Kommune

SAMARBEJDSOPGAVE

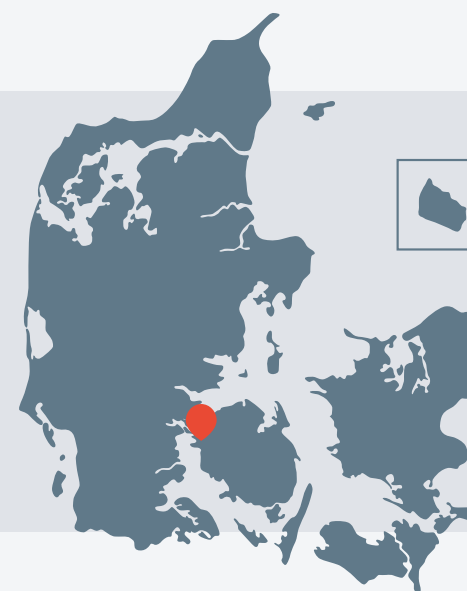
Kommunen låner gratis kvæg ud til borgere, som praktiserer naturpleje med afgræsning.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Der kan være mange udgifter forbundet med opstart af naturpleje med afgræsning. Indkøb af dyr er en af de helt tunge poster i budgettet, da en kvie af ekstensiv race typisk koster 4-6.000 kroner. For at få flere borgere til at beskæftige sig med naturpleje, tilbyder blandt andet Middelfart Kommune udlån af kreaturer. Det betyder, at det er muligt for borgere at starte en besætning op med langt færre omkostninger, og dermed bedre mulighed for en god økonomi i naturplejen. Borgeren får nemlig lo til at beholde eventuelt afkom fra naturplejedyrene og skal ofte blot levere det samme antal dyr tilbage efter endt låneperiode.

GODE RÅD

- Kommunen kan vælge at prioritere bestemte indsatsområder ved udlån af kvæg, herunder eksempelvis bekæmpelse af invasive arter eller pleje af bestemte arealtyper.
- Kommunen kan vælge at starte ordningen op med et mindre antal dyr og på sigt udbygge ordningen. Det kan eksempelvis gøres ved at lave aftaler, hvor borgerne skal levere samme antal dyr tilbage + ét dyr efter låneperiodens udløb, så det samlede dyreantal løbende stiger uden yderligere investering.
- Det kan være en fordel at supplere lånekvægordningen med facilitering af en naturplejeforening, hvor borgerne kan dele erfaringer og organisere samarbejde om redskaber. Samarbejde mellem naturplejerne vil desuden være med til at fastholde dem og udbrede ordningen i deres netværk.
- Ønsker man som borger at dele ansvaret for dyrene med nogen, kan det være en god idé at oprette et græsningslaug, hvor man er flere borgere, der går sammen om ejerskab til dyrene.

FAKTA

- Flere kommuner har lånekvægordninger, herunder Middelfart Kommune, Billund Kommune samt Vesthimmerlands og Rebild Kommune i samarbejde med Kødkvægsforeningen Himmerland.
- Typisk er det ekstensive racer, der lånes ud, da de er mere nøjsomme og hårdføre, og derfor klarer sig bedst på naturområder.
- Ved lån af en tyr og 2-3 køer kan naturplejeren starte naturpleje i det små og i takt med at dyrene får afkom enten udvide besætningen, slagte dyr eller sælge dem.

Lånekvæg plejer strandengen

Jens Jørgensen er tredje generation på gården ned til Gamborg Fjord. Foto: Julie Rohde

Ude i de danske kommuner er man klar over vigtigheden i at få flere naturområder afgræsset, og der arbejdes intensivt på at få borgere til at involvere sig. En af de kommuner, der har taget utraditionelle midler er i brug er Middelfart Kommune.

Niels Ole Præstbro arbejder i kommunens Teknik- og Miljøforvaltningen og blev i sin tid ansat til at give kommunens landmænd vejledning i at søge tilskud til naturpleje, men trods en stor indsats på området, var det svært at få de mange små naturområder plejet.

- Kommunen har ansvar for at facilitere aftaler med lodsejere om naturpleje, men det er svært at få de professionelle dyreholdere til at pleje de små arealer. De skal ofte bruge mindst 10 ha, for at det kan svare sig økonomisk. Blandt andet omkring Gamborg Fjord er der rigtig mange små lommer, som det har vist sig meget svært at samhegne.

Gamborg Fjord er en del af Natura 2000 området Lillebælt og er udpeget som EU Habitatområde. De mange små lommer, der omkræder fjorden, er nogle af landets vigtigste yngle- og rastemråder for fugle knyttet til kyst, strandeng og lavvandede havområder, herunder mosehornugle, klyde og forskellige terner.

For at få flere borgere til at beskæftige sig med naturpleje har

Middelfart Kommune iværksat et initiativ. Tilbuddet er simpelt; Lån en ko! Ved at låne kvæg af kommunen kan borgere komme billigt i gang med naturpleje. Da der ofte kan søges tilskud til hegning, er indkøb af dyr den absolut dyreste post ved etablering af pleje, og ved at eliminere den, håber Middelfart Kommune at få flere borgere i gang.

Jens Jørgensen er tredje generation på gården, der ligger ned til Gamborg Fjord. Han har lånt fire dyr af kommunen, og de er sat i arbejde med at fjerne tagrør på strandengen helt ned til fjorden.

Når strandengene vokser til i tagrør, så mangler de store flader, hvor fuglene kan gå og finde føde og yngle. Heldigvis elsker kvæg at æde tagrør, fortæller Jens Jørgensen. - De går der fra juni til august, og så er der ikke mere at leve af, for så er tagrørene væk, og vokser ikke mere for sæsonen.

Jens Jørgensen viser rundt på engen, og det er tydeligt, hvor dyrene har været, og hvilke områder, der ikke er en del af hans indhegning. - Det bliver bedre og bedre for hvert år. Man skal bare give kvæget tid, så skal de nok få bugt med det på sigt.

Store dele af engen har fået et flot og kort grønt plantedække,

og på en gåtur møder man indimellem en strandasters, der står og stråler i gul og lilla, upåvirket af efterårets komme.

Også dobbeltbekkasinerne har indfundet sig, og for hvert par minutter vi bevæger os tættere mod vandet, letter en bekkasin mod himlen med en eksplosivitet, som for lige at sige fra overfor vores frembusen på den ellers så fredelige eng. Men bekkasinernes unger er fløjet fra reden, og snart begiver de sig alle sydpå, så med forsigtighed ødelægger vi ikke noget derude.

Jens Jørgensen har forpagtet en del af arealet fra to naboer, og det kan godt løbe rundt økonomisk, for de er alt for våde til at kunne bruges til agerjord, så lejen er billig. Men så er dyrene også så tæt på Jens Jørgensens hus, at det tager ham fem minutter at gå ned og se til dem, og det er vigtigt for at det skal kunne svare sig. Opsyn bliver hurtigt den altopslugende økonomiske faktor i naturplejen, for dyrene skal tilses hver dag, og med mange små og spredte naturarealer kan det tage lang tid.

En af de gode ting ved ordninger er, at der ikke er ret meget

arbejde i det for kommunen, forklarer Niels Ole Præstbro. Indtil videre er Jens Jørgensen den eneste, der har takket ja til kommunens tilbud, men selv hvis ordningen udbredes til at omfatte mange flere dyr, mener Niels Ole Præstbro godt, at kommunen kan overkomme opgaven.

- Med de erfaringer vi har her fra Jens, så er der ikke ret mange administrative omkostninger i det. I opstartsfasen er der selvfølgelig vejledning, og der kommer noget arbejde, når dyrene skal leveres tilbage igen. Men hvis der ikke er aftagere til dem, kan vi jo sælge dyrene eller sende dem til slagt.

- Først den dag jeg afleverer dem nede på Nytorv med tak for lån, har I balladen, siger Jens Jørgensen med et grin. - Så må I trække lod om, hvem af jer derinde i kommunen, der skal passe dem.

Middelfart Kommunes projekt 'Lån en ko' slutter officielt ved udgangen af i år, men kommunen vil gerne fortsætte samarbejdet med borgerne gennem enkeltaftaler. Der findes flere eksempler på udlån af kvæg til naturpleje, blandt andet i Billund Kommune samt fra Kødkvægforeningen Himmerland i samarbejde med Naturstyrelsen.

Strandasters overlever i det salte miljø på strandengen ved at oplagre salt i bladene. Når de har optaget nok salt, bliver de røde og falder af. Bladene er spiselige og smager saftigt og salt, næsten som muslinger eller østers. Foto: Julie Rohde

Foto: Julie Rohde

Case

GRÆSNINGSLAUG

I et græsningslaug samarbejder en forening af medlemmer om at passe en flok dyr på et naturareal. Medlemmernes engagement bunder i mere end fredede planter og miljødirektiver. For nogle handler det om at kunne fylde fryseren med økologisk kvalitetskød med god samvittighed eller om at gå på opdagelse i gamle opskrifter og nye fællesskaber. Andre er medlemmer for at få adgang til daglige naturoplevelser som et afbræk fra byens larm.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Private borgere
- Landmænd
- Kommune

SAMARBEJDSOPGAVE

Et kogræsserlaug er en forening, hvor medlemmerne engagerer sig i at passe en mindre flok kvæg, som afgræsser et naturareal i sommerhalvåret. Medlemmerne køber en andel af kødet, når dyrene slagtes i efteråret. Som medlem af et græsningslaug er man en del af et socialt fællesskab, og indgår i det praktiske arbejde med naturpleje, tilsyn med dyrene og

sociale arrangementer i foreningen. Samtidig får man adgang til gode naturoplevelser og lækkert naturkød.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Baggrunden for oprettelse af græsningslaug kan være mange, men fælles for de fleste er, at man får plejet noget natur. For dyreholdere kan det være en aflastning at samarbejde med et græsningslaug, som kan tage sig af de daglige opsyn med dyrene og give mulighed for at pleje flere naturarealer. For medlemmer kan incitamentet være udfordringen ved at modtage kvarte eller halve dyr, og dermed blive puffet til at finde de nedarvede opskrifter på ting som gammeldags oksetunge frem. Det kan være et ønske om, at børnene skal lære, hvor maden kommer fra, og hvordan man omgås dyr. Det kan være kødets kvalitet eller den gode samvittighed man får, når man ved, at dyrene har haft et fantastisk liv i det fri. Ofte er det en kombination af det hele, der gør græsningslaugene så populære.

GODE RÅD

- Ønsker man at blive medlem af et græsningslaug, kan man starte med at undersøge, om der allerede findes en forening i nærheden. De fleste foreninger har en hjemmeside eller en side/gruppe på facebook, hvor man kan finde information om medlemskab og opstart.
- Er der ikke nogen forening i nærheden, er det bare med at komme i gang. Forhør dig i dit nabolag, om der er andre, der gerne vil være med. Du kan derefter kontakte det lokale landbrugscenter og efterspørge landmænd, der kunne være interesserede i at levere dyr. Endelig skal du tage kontakt til kommunen og forhøre dig om mulige arealer. Det kan være, at du selv har et areal i tankerne, og så kan kommunen afklare, hvem der ejer det.
- For dyreholder kan det være en god forretning at indgå i et græsningslaug. Lauget sikrer afsætning af kødet, der skabes god reklame for din bedrift, medlemmerne står for opsyn med dyrene, og der opnås en merpris ved den direkte afsætning.
- For kommuner kan det være en fordel at hjælpe borgere og dyreholdere med etablering af græsningslaug, da de bidrager med pleje af naturarealer.
- De fleste arealer med græs lignende bevoksning kan bruges til et græsningslaug, men det er vigtigt at være realistiske omkring dyretryk og eventuel arbejdsbyrde med fjernelse af krat og anden opvækst.

FAKTA

- Et græsningslaug er en forening af borgere, der deltager aktivt i drift eller pleje af naturarealer med græssende husdyr.
- Græsningslauget kan enten vælge at købe dyrene, eller der kan indgås et samarbejde med dyreholder om lån af dyr. Den sidste løsning er den nemmeste for lauget.
- Prisen for salg af naturplejekød til laugets medlemmer vil typisk ligge på 60-85 kroner/kg.
- Der skal føres opsyn med dyrene hver dag. Som medlem af et græsningslaug forpligter man sig til at tage ansvar for den daglige pasning.

Foreningsliv med kød på

Stine Sparrewath er medlem af Åbrinkens Kogræsser- og Naturplejeforening. Her græsser foreningens dyr langs Aarhus Å. Foto: Ole Sonne

Anders Ernø Eirdorf Christensen fra Vejle er nørdet med sit kød, hvilket er grunden til han er medlem af det lokale græsningslaug.

- Selvfølgelig er der kommercielle producenter, der sælger frilandskød, men det er ofte et blandingsprodukt af forskellige racer kødkvæg, der ligger i køledisken. Det giver en noget mere tør kødkvalitet, mener Anders.

For Anders, der går op i fedtmarmorering og smagsfacetter, falder julen tidligt hvert år i form af efterårets slagtesæson. Som medlem af Søndermarkens Græsningslaug køber han nemlig hver november måned frisk naturkød til spisekammeret.

- Kød af denne kvalitet finder du ikke sådan lige i køledisken. Det er kød fra kvæg, der har fået lov at vokse langsomt og naturligt og som har levet af urter. Det synes jeg bestemt, at man kan smage, fortæller han.

Anders har været medlem af Søndermarkens Græsningslaug i Vejleområdet de sidste fem år. Sammen med foreningens 29 øvrige medlemmer, passer han studene i sommerhalvåret, og får efter slagtning lov at købe en andel af det lækre økologiske naturkød. Det, der er vigtigst for ham, er visheden om, hvad der kommer i fryseren.

- Det betyder noget, at jeg i bogstavelig forstand kan følge dyret fra start til slagt. Jeg ved, hvor gammelt dyret er, hvor

det kommer fra, og jeg kan følge dets trivsel på marken. Jeg ved præcis, hvad jeg får. Desuden har jeg små børn, og det er sundt for dem at se, hvor kødet kommer fra, fortæller Anders.

Selv om alle medlemmer får omtrent lige meget kød, er det slagteren, der bestemmer, hvad der ryger i fadeburet hos hvem. For en madentusiast som Anders er det uforudsigelige kødudbytte en del af charmen.

- Det er en spændende udfordring, det med at modtage kød fra et kvart dyr. Det kan jo ikke være mørbrad det hele. Man får ofte nogle udskæringer, køledisken normalt ikke byder på. Man ryger ud i situationer, hvor man tænker: hvordan var det nu lige, man lavede gammeldags oksetunge? Så bliver Frk. Jensens kagebog støvet af.

- Jeg glæder mig helt vildt til at tilberede kød fra eget kvæg med grøntsager fra egen avl her til efteråret, fortæller Stine Sparrewath, som er medlem og kassér i Aabrinkens Kogræsser- og Naturplejeforening, Århus.

Århusianske Stine Sparrewath klør en af Åbrink-indhegnningens fire Galloway-køer på næsen, da den nysgerrigt snuser til hendes fingre. Hun har været med i Aabrinkens Kogræsser- og Naturplejeforening siden initiativet blev iværksat af Danmarks Naturfredningsforening et par år tilbage. Da hun så et opslag i

avisen omhandlende et opstartsmøde for foreningen, var hun ikke i tvivl.

- Jeg har altid syntes, det var spændende, det med selv at have direkte indflydelse på den mad, jeg spiser. Så projektet her passer jo bare perfekt ind, siger hun.

For Stine er konceptet 'mad med en historie' gået fra at være en fascination til en realitet. Ud over at være aktiv i Aabrinkens kogræsserlaug, har hun også fået sin egen byhave i hjertet af Århus, og er på den måde blevet sin egen fødevarerproducent. For Stine er det en måde at tage et skridt væk fra den moderne verden og tilbage til en tid, hvor man var mere selvgjort.

- Jeg synes, der er et eller andet fedt i det dér med den helt gammeldags facon: Vi køber en ko, vi passer en ko, vi slagter en ko. Man er ligesom med selv hele vejen igennem.

I Aabrinkens kogræsser- og naturplejeforening køber de selv køerne tidligt på året, og sender dem til slagtning om efteråret. Det betyder da også, at Stine og de andre medlemmer først har indflydelse på dyrene et stykke henne i deres opvækst. Det sætter dog ikke skår i entusiasmen.

- Vi ved jo reelt set ikke om de køer, vi køber, kommer fra en økologisk baggrund. Der er mange krav, man skal opfylde, før man kan kalde sit kød for økologisk. Det er vi ikke helt i stand

til med den ordning, vi har her. Men vi følger dem jo hele sommeren, hvor de går og lever af de urter og græsser, der vokser her ved åen. Vi har valgt at kalde det Å-kologi, siger Stine med et smil.

Michael Kjerkegaard er en af de økologiske landmænd, der samarbejder med et græsningslaug og plejer natur på flere arealer i Vejle Kommune. For ham er det en stor hjælp, at lokale giver et nap med i det daglige tilsyn med dyrene.

- Jeg er med i fire græsningslaug i Vejle Kommune, og foreningerne tilsær tilsammen cirka 50 dyr dagligt. Det er en arbejdslettelse for mig, at medlemmerne hjælper med at tilse dyr og arealer, da der er langt at køre, hvis jeg selv skulle tage turen hver dag. Derfor giver samarbejdet med græsningslaugene mulighed for at pleje endnu flere naturarealer.

- Derudover er det selvfølgelig hyggeligt at få en god snak med græsningslaugets medlemmer, når jeg kommer forbi. Foreningens medlemmer går meget op i, at dyrene har det godt, og det sætter jeg stor pris på.

Landmand Michael Kjerkegaard samarbejder med flere græsningslaug om naturpleje.

Søren Pedersen (th.) og Jan Nielsen fra DTU Aqua foretager bestandsanalyse, mens Bo Skelmose filmer til dokumentar om foreningens arbejde.
Foto: Britt Mejer Christensen

Case

Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening

På blot to år har den nystartede Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening udviklet Tvedsted Å fra at være områdets ringeste til en af de bedste vandløb i hele Vendsyssel. Gennem samarbejde med lokale lodsejere har foreningen skabt god natur med vandløbspleje og afgræsning.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Borgere
- Landmænd
- Kommune
- DTU Aqua

SAMARBEJDSOPGAVE

Foreningen laver naturpleje i og langs Tvedsted Å. I samarbejde med private lodsejere har foreningen i 2017 fået afgræsset 5 ha engarealer ned til åen og i løbet af foreningens knap 3-årige levetid, skabt et af de sundeste vandløb i Vendsyssel. Foreningen er inddelt i en række laug, der står for forskellige

pleje- og registreringsopgaver; vandløbslaug, fiskelaug, fuglelaug, naturplejelaug og græsningslaug.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

I 2015 stiftede Søren Pedersen sammen med et par venner foreningen med det formål at skabe en rig natur i og omkring Tvedsted Å i Vendsyssel. Foreningen ville gribe naturpleje an på en ny måde, og blandt andet for at understrege vigtigheden i den korrekte pleje, faldt valget på et af de ringeste vandløb i området. Foreningen ville stoppe udsætning af fiskeyngel og i stedet lokke fiskene til ved at give dem optimale forhold. Desuden ville foreningen påbegynde pleje af brinkerne langs åen med afgræsning.

I samarbejde med lokale landmænd har foreningen hegnat brinkerne og sat angus-kvæg på. Kvæget låner foreningen af en lokal landmand, og det passes af et græsningslaug under foreningen.

GODE RÅD

- En forening er typisk en sammenslutning af mennesker med et fælles mål eller en fælles interesse, som er organiseret og ledet efter demokratiske regler og procedurer.
- For at en forening kan anderkendes juridisk, skal den have et formål, en bestyrelse, et sæt foreningsvedtægter og et stiftende møde.
- Overvej grundigt hvad formålet eller formålene med foreningen er. Hvad er visionerne, og hvilke mål vil I nå?
- Det er vigtigt at gøre sig tanker om foreningens opbygning og ansvarsfordeling. Vedtægterne er foreningsarbejdets retningslinjer, og med gode gennemarbejdede vedtægter, kan man undgå mange konflikter.
- Overvej de økonomiske rammer for foreningen. Hvad har foreningen af udgifter? Er økonomien baseret på medlemskontingenter? Er der fonde, I kan søge til jeres formål? Genererer jeres fond indtægter?
- Vær inkluderende i foreningens stiftelse og arbejde. Inviter til informationsmøde og tænk grundigt over, hvem I gerne vil nå med mødet. Det er som udgangspunkt en god idé, at have lokalbefolkningens opbakning og deltagelse.
- Det er ikke et krav, at en forening skal registreres hos Erhvervsstyrelsen, men det er nødvendigt, hvis der skal foregå udbetalinger fra det offentlige, og ofte også fonde. Det koster ikke noget at registrere en frivillig forening.

FAKTA

- Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening er stiftet i januar 2015
- Der er cirka 25 medlemmer i foreningen
- Medlemmerne er inddelt i forskellige laug efter interesse
- Et kontingent i foreningen koster 150 kr./år. og 75 kr. for juniormedlemmer. Dertil kan tilkøbes fiskeret i åen for 250 kr.
- Foreningen plejede i 2017 ca. 5 ha eng tilstødende åen. I 2018 regner de med at pleje 20 ha

Lokal forening for naturen

Søren Pedersen er formand for Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening. Foto: Britt Mejer Christensen

Hvis man går med drømmen om at gøre en forskel for naturen i sit nærområde, er en af mulighederne at starte en naturplejeforening. Det har Søren Pedersen fra Bindslev i Vendsyssel gjort, og hans råd til andre er simpelt: Gør det!

I januar 2015 stiftede Søren Pedersen sammen med et par venner Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening med det formål at forbedre naturtilstanden i og omkring Tversted Å. På det tidspunkt havde Tversted Å en af de absolut ringeste naturtilstande i hele Hjørring Kommune. Vandløbet var vokset til i pindsvineknop og tagrør, og henlå mange steder som en simpel afvandingskanal for de omkringliggende marker. Netop vandløbets ringe tilstand var en af årsagerne til, at det var her, vennerne ville koncentrere deres arbejdsindsats, forklarer Søren.

- Vi har ikke gjort det nemt for os selv ved at vælge det ringeste vandløb i området, men der ville heller ikke være noget sjov ved det, hvis det var nemt. På den anden side har det heller ikke været særlig svært, for når man gør tingene ordentligt, så tager det ikke ret lang tid at opnå resultater. Det er først hvis man begynder at gå på kompromis, at problemerne opstår.

Søren Pedersen havde fået den idé, at han ville have stoppet udsætning af ørreder i åen og i stedet se, om man kunne få

ørrederne til selv at yngle i Tversted Å.

- Der var aldrig, så længe man har undersøgt den slags, fundet naturlig yngel i Tversted Å. Ørreden er udpeget som naturindikator og siger noget om, hvordan naturen har det derude. Men de eneste fisk man fandt i åen dengang, var nogen, som var blevet sat ud.

For at stoppe udsættelse af ørreder, skulle den nyoprettede forening have tilladelse af DTU Aqua, og den telefonopringning husker Søren med et smil på læben.

- Jeg ringede jo ned til Jan Nielsen, som er fiskeplejekonsulent ved DTU Aqua og fremlagde min plan: Jeg vil gerne stoppe med udsætning og arbejde med gydebanker i stedet. Hvad siger I til det? Og så blev der bare helt stille i den anden ende af røret. Det spørgsmål havde de aldrig fået før.

DTU Aqua var klar på at give foreningen chancen for at prøve noget nyt, og det er de glade for i dag. En undersøgelse af gydebankerne i sommeren 2017 viste nemlig imponerende resultater, fortæller Søren.

- Nogle steder fangede vi 5 naturlige yngel per meter vandløb. Det var beviset for, at det virker, og hvor hurtigt man faktisk kan få naturlig yngel. Vi har været i gang i to gydesæsoner, og vi har allerede den bedste gydebanke i Hjørring Kommune og den femtebedste i hele Vendsyssel.

Søren Pedersen fortæller, at ikke blot er naturtilstanden nu meget bedre i Tversted Å, arbejdet har også betydet, at åen kan transportere mere vand end før.

- Man kan godt sammenligne sådan et vandløb med den natur, der er over vandet. Hvis du har et pænt naturstykke med masser af spændende urter, og du begynder at slå det med plæneklipperen med jævne mellemrum, så er det til sidst kun græs, der kan overleve der. Det samme sker i vandløbene, når man skærer grøden. Til sidst er det kun pindsvineknop, der kan overleve, og de gror så stærkt, at man i princippet kunne slå grøde en gang om ugen.

Foreningen valgte en anden fremgangsmåde, hvor pindsvineknop fjernes med hænderne, så rødderne trækkes med op. Derefter plantede de ægte vandplanter, som vandranunkel og vandstjerne.

- De ægte vandplanter danner nogle store flotte puder, hvor vandet løber langsommere, men når tagrør og pindsvineknop er væk, får vandløbet også en bredere profil, som faktisk kan transportere mere vand, også væk fra landbrugsjorderne.

I løbet af de to år, hvor projektet har været i gang, har de tilstødende landmænd fået væsentlig bedre afvanding af deres jorder, fortæller Søren Pedersen.

- De troede nok ikke på det i starten, men indvilligede i at lade os prøve, og nu er de glade for projektet. Forleden havde vi informationsdag ude i nærheden af en af landmændene, og der blev han spurgt, om han gerne ville tilbage til grødeskæring, hvortil han svarede, at han egentlig hellere ville af med vandet. Det er jo ret vildt, at vi kan lave bedre natur og samtidig tilbyde landmændene en bedre afvanding ved at restaurere vandløbene på denne måde.

Tannisbugt Natur- og Vandløbsplejeforening er opdelt i en række laug, der varetager foreningens forskellige opgaver og interesser, herunder et naturplejelaug og et græsningsslag, der sørger for pleje af naturen langs med åen med Angus kvæg. Kvæget græsser helt ned til åen, og fjerner dermed uønsket vækst i form af tagrør og pindsvineknop. De sikrer desuden et lavt plantedække langs åen, så blandt andet sjældne orkideer kan få lys og plads.

- I starten var Hjørring Kommune ikke meget for, at vi gerne ville have dyrene til at gå helt ned til vandløbet, fordi der kan være fare for, at de træder brinkerne ned. Men de gik alligevel med til at lade os prøve, for de steder, hvor vi gerne ville have dyrene på, var brinkerne ikke ret stejle. Og det viste sig, at kvæget virkelig godt kan lide smagen af pindsvineknop. Man kan faktisk se dem ligge på bredden med hovedet i vandet, hvor de gumler løs af planterne.

I 2017 har foreningen haft 7 dyr på ca. 5 hektar langs Tversted Å, men allerede næste år regner Søren Pedersen med, at de er oppe på 20 ha. Det er primært private arealer, som foreningen af lodsejere får lov til at pleje.

- Lodsejerne bruger sjældent arealerne selv, så de ligger bare uplejet hen. På den her måde kan vi hjælpe hinanden med at få dem plejet. Det er ikke alle lodsejere, der har lyst til at få dyr på deres arealer, og så lader vi bare være med det. Men indtil videre er der ikke noget, som slet ikke har ville være med. Så får vi måske fiskeretten eller lov til at smide noget gydegrus, og det er også virkelig godt.

Samarbejdet med lodsejerne fremhæver Søren som den største succesoplevelse med Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening, og han har et god råd til andre, der sidder med drømmen om at starte en naturplejeforening.

- Man skal ikke tænke alverden over det – man skal bare gøre det! Man lærer det hen ad vejen, og hvis man har lyst til at lave en naturplejeforening, så er der ikke noget svært i det.

Søren Pedersen understreger, at han og vennerne ikke havde regnet det hele ud fra starten, men de overraskelser, der er kommet undervejs, har vist sig at være positive.

- Der har vist sig nogle muligheder i løbet af projektet, som vi har grebet. Vi havde for eksempel slet ikke regnet med, at vi ville have mulighed for at søge så mange penge hjem fra fonde. Der er mange ting, hvor vi er kommet meget hurtigere i gang end vi havde håbet på.

Foreningen har blandt andet fået penge fra fonde til gydegrus og hegning til dyrene og supplerer selv med medlemsindtægter. Det koster 150 kroner om året at være medlem af foreningen og 75 kroner for børn. Dertil kan man udvide sit medlemskab til at inkludere fiskeriet i åen for 250 kroner.

I sommeren 2017 fik foreningen lavet en film, der viser deres vandløbsarbejde og resultater. Filmen kan ses på foreningens hjemmeside tnvp.dk og planen er, at den skal være den første i en række af film, der viser forvandlingen af naturen i og omkring Tvedsted Å.

Foreningens juniormedlemmer hjælper blandt andet med pasning af naturplejekvæget. Foto: Britt Mejer Christensen

På Læsø er lodsejerne gået sammen i en forening, der plejer 1.700 ha natur med afgræsning. Foto: Julie Rohde

Case

Læsø Natura 2000 Lodsejerforening

På Læsø er det lykkedes mere end 300 lodsejere at samarbejde med hinanden og private dyreholdere om afgræsning af 1.700 ha natur. Det har vist sig at være en god forretning for lodsejerne, dyreholderne, kommunen og i særdeleshed naturen.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Lodsejere
- Dyreholdere
- Kommune
- Naturstyrelsen

SAMARBEJDSOPGAVE

Hegning og afgræsning af 1.700 ha naturarealer i Natura 2000 område på Læsø. Området er en mosaik af mange forskellige naturtyper, men primært strandeng og hede. Lodsejerforeningen forpagter arealerne fra lodsejere og står for plejen. For-

eningen ejer selv 350 naturplejekvæg men samarbejder med private dyreholdere om yderligere 800 kvæg, 300 heste og 300 får. Dyreholderne betales for de hektar natur, deres dyr plejer.

BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

Fra gammel tid har man praktiseret samhegning og afgræsning af de lysåbne naturarealer på Læsø, men i takt med udfasning af husdyrene i den brede husholdning, har der været stadig færre dyr til at afgræsse arealerne, og heder og strandenge begyndte at gro til. Enkelte lodsejere praktiserede stadig afgræsning, men det var spredt og utilstrækkeligt til at forhindre arealerne i at gro til, hvilket gav kommunen udfordringer med manuel rydning af opvækst. For at genoptage afgræsningen af arealerne ansøgte Læsø Kommune og Naturstyrelsen Vendsyssel et Life projekt. Ideen var, at der skulle være økonomisk ræsonnement i naturplejen, for både dyreholdere og lodsejere.

GODE RÅD

- Parterne involveret skal have et økonomisk incitament for at indgå i et natursamarbejde. Det er nemmere at gøre naturpleje rentabelt, hvis det kan udføres som stordrift.
- Har man en god ide, som kan skabe naturpleje på beskyttede arealer, er der forskellige muligheder for at søge penge til igangsættelse af projektet, især hvis arealerne ligger i et Natura 2000 område.
- Vær meget klar omkring, hvad foreningens mål og visioner er, og sørg for at formidle dem fra starten, så eventuelle medlemmer kender fordelene ved deltagelse. Det kan være svært at bryde gamle vaner, og det skal være tydeligt, hvad den nye metode handler om.
- Vær åben omkring projektet fra starten og inviter bredt til information og dialog om projekplanerne. Modstand kan opstå alene på baggrund af manglende dialog, så hellere dele for meget information end for lidt.
- Opret en brugergruppe, der kan give input til, hvilke hensyn projektet skal tage til forskellige interessegrupper.
- Vær tålmodig. Det tager tid at ændre gamle vaner, og hvis et område er blevet brugt på en vis måde i mange år, skal tanken om forandring have tid til at bearbejdes.

FAKTA

- Foreningen er stiftet i august 2013.
- Foreningen har mere end 300 medlemmer.
- Medlemmerne forpagter deres jord ud til foreningen.
- Foreningen har 350 kvæg men samarbejder med private dyreholdere om afgræsning med yderligere 800 kvæg, 300 får og 300 heste.
- Foreningen udbetaler godtgørelse til dyreholdere for de ha, der afgræsses.

Samdrift er løsningen

På Rønnerne bliver 780 ha fredet mosaik af strandeng og hede nu plejet af lodsejerforeningen. Foreningen har haft fokus på, at arealerne stadig skal være tilgængelige for bl.a. de mange rideturister. Foto: Julie Rohde

På Læsø har de knækket koden til samarbejde om pleje med afgræsning. I Life Projekt Læsø er det lykkedes at etablere samarbejde mellem mere end 300 aktører om samhegning og afgræsning af naturarealer i foreningen Læsø Natura 2000 Lodsejerforening. Læsø er begunstiget med mange og store naturarealer, og en tredjedel af øen består af en vidunderlig mosaik af hede og strandeng. Og det er ikke noget nyt at samhegne matriklerne på Læsø, for at få dem afgræsset.

Stine Pagel Hansen er naturmedarbejder i Læsø Kommune og kender til områdets historie.

- I gamle dage havde de fleste læsøboer noget kvæg til at gå ude på Rønnerne i store fælleshegninger, for det var urealistisk at hegne hver enkelt matrikel. For retfærdighedens skyld er jordloderne nemlig lange og smalle, vinkelret mod havet, så alle lodsejere havde lidt af den gode tørre jord i nord og lidt af det mere våde ud mod havet. Men ligesom i resten af landet ophørte den ekstensive afgræsningsdrift næsten i løbet af 1900-tallet i takt med udfasning af husdyrene, og den enestående natur var ved at gro til i birk og skovfy.

I løbet af de sidste 30 år har amtet foretaget manuelle rydninger af naturarealerne, da områdefredninger foreskriver, at de skal holdes lysåbne. Men det er omkostningstungt arbejde at holde opvæksten nede. I området er der flere hundrede

fortidsminder fra saltsyderier, der er mere end 1.000 år gamle, og som man selvfølgelig ikke må køre over med rydningsmaskiner.

For fire år siden ansøgte kommunen i samarbejde med Naturstyrelsen Vendsyssel om projektet Læsø Life.

- Formålet var at få ryddet opvækst en sidste gang og få etableret en lodsejerforening, der i fremtiden kunne forestå plejen af de store naturarealer med græssende dyr, som nemt kan komme rundt på arealerne. Devisen var, at ejerne af naturarealerne skal have et økonomisk incitament til at lave plejen, så den ikke længere skulle foregå som sporadisk symptombehandling fra kommunens side, fortæller Stine Pagel Hansen.

Som det første kontaktede man ejerne af de områder, hvor man vidste, at der skulle foretages meget rydning inden der kunne hegnes, og lavede aftaler, så arbejdet kunne påbegyndes. Der blev ryddet og trukket hegn om cirka 1.700 ha af Læsøs natur og der blev afholdt et fællesmøde på øen, hvor alle lodsejere var inviteret. Morten Pihler er bestyrelsesmedlem i lodsejerforening og det allerførste medlem til at melde sig ind. - Listen med lodsejere af naturområderne tæller mere end 300 personer, hvoraf en del ikke er bosiddende på øen. Mange matrikler er gået i arv, og mange ejere er end ikke klar over, præcis hvilket område, de besidder.

Morten Pihler fortæller, at det ikke var helt nemt at få lodsejere med på ideen.

- I starten var det svært at overbevise lodsejerne om, at det her projekt var en god ide. Mange havde det sådan, at de vidste, hvad de havde, men ikke, hvad de ville få. Vi arbejdede meget på at få folk til at se fordelene i, hvad vi kunne udrette i fællesskab. En del af områderne blev jo plejet i forvejen, men der var ikke en egentlig organiseret indsats for naturen. Der har altid været tradition for fælleshegning og afgræsning på Rønnerne, fordi det har været gratis at have dyrene gående dernede, men med lodsejerforeningen har vi kunne mindske lodsejernes risiko for, at arealer bliver underkendt, fordi de ikke er plejet godt nok. Desuden har vi driftslederen ansat til at vurdere alle arealer individuelt og grundigt, så de får den helt rette pleje.

Morten Pihler kan pege på en lang række gode grunde til at lave lodsejerforeninger for naturplejen; - I fællesskab kan vi lave bedre naturpleje, men foreningen giver også arbejdspladser og lavere risiko og mindre arbejde for lodsejerne.

I løbet af en lang række kaffemøder nåede lodsejerne til enighed om rammerne for den fremtidige lodsejerforening. Enkelte lodsejere valgte, at de ikke ville være med, og for at sikre foreningens økonomi blev de fleste af disse områder heget fra. Projektet købte en flok på 350 galloway-kvæg, som blev skænket til forening, så de kunne påbegynde afgræsning, og som samtidig fungerer som foreningens kassekredit, fortæller Stine Pagel Hansen.

- Dengang forventede man, at lodsejerforeningen måtte udvide deres besætning, for at kunne pleje alle arealerne. Men hvad man ikke havde forudset var, at der var mange private dyreholdere, som meldte sig på banen. I dag er der omkring 800 stykker kvæg, 300 heste og 300 får i privateje med i naturplejen. Det har været en positiv overraskelse, da lodsejerne dermed ikke står med ansvar for vinteropstaldning og fodring af langt størstedelen af naturplejedyrene.

Udviklingen i antal private kødkvæg, har betydet, at lodsejerforeningen i dag kan bruge besætningen af Galloway som en form for buffer, der kan flyttes efter behov, for at leve op til tilsagnskravene. Galloway racen er mere hårdfør end kødkvægseracerne, og er derfor godt rustet til at tage de mere næringsfattige arealer.

Lodsejerforeningen forpagter jorden af de mange lodsejere og kan dermed søge støtte på baggrund af naturplejen. Støtten giver foreningen økonomi til at have en driftsleder ansat, som står for fællesskemaet, der siges at være landets største. Driftslederen holder også øje med græsningstryk og laver planer, så alle arealer lever op til tilsagn og dyreholderne kompenseres med et beløb pr. ha deres dyr plejer.

I sommeren 2017 tog lodsejerforeningen initiativ til at invitere en fårehyrde til at gå langs naturarealerne og pleje de områder, der ligger for tæt på vandet til at blive heget med. Hyrden Simone Engelsted Jensen vandrede i løbet af sommeren i den sydvestlige del af øen med 200 gute- og spælsaufår med lam, primært med fokus på bekæmpelse af vadegræs og rynket rose. Ved at pleje disse arealer skabes der bedre natur i et større område, og foreningen får mulighed for at søge støtte til de områder, der ligger uden for hegnene også.

Det er ikke blot naturen, der nyder godt af naturplejen. Stine Pagel Hansen mener også, at den kommer til at skabe arbejdspladser på øen.

- Allerede nu er der jo skabt arbejdspladser til driftslederen og de, der tilser dyrene om sommeren og passer dem på stald om vinteren. Og på sigt vil der nok komme flere, for der er efterhånden så mange dyr på øen, at der er snak om at genetablere et slagteri herovre.

Stine Pagel Hansen peger på inklusion og information som to nøglebegreber, der er vigtige, når et projekt som det på Læsø skal sættes.

- Nogle borgere har desværre haft en følelse af at blive heget ude af de her områder. Jeg tror, at det kunne været undgået, hvis vi helt fra starten havde givet mere information om projektet og haft lidt mere fokus på, hvad folk havde brug for. Det er selvfølgelig ikke meningen, at folk ikke må komme ind på områderne. Vi har også sat låger i, de steder vi kunne forudse, at der var brug for det, blandt andet nogle med elastikled til de mange rideturister på Rønnerne. Men der er utrolig mange interessenter i området, og vi vil gerne tilgodese dem alle.

Projektet har en brugergruppe, som bredt repræsenterer de mange interesser i området, og fra dem har de fået gode inputs. Stine Pagel Hansen fremhæver gruppen som en god ide for andre lignende projekter.

Åbenhed og dialog er også et af de råd, som Morten Pihler vil give videre:

- Man skal gøre sig klar fra starten, hvad det er man gerne vil, og hvad målet med foreningen er. Og så skal det formuleres så overskueligt som muligt, så både lodsejere og dyreholdere kan se ideen med det helt fra starten. Folk skal kunne se fordelene, hvis de skal få lyst til at være med.

Fra 2018 skal Læsø Natura 2000 Lodsejerforening stå på egne ben, for så er Life projektet slut. For både lodsejere og dyreholdere er naturpleje blevet en egentlig driftsgren og besøger man øen, kan man se og føle den form for storslåede afgræsning, der i sin tid skabte de store sammenhængende naturarealer i Danmark.

Rynket rose er en af de invasive arter, som plejen skal bekæmpe. Her op ad en gammel fiskerhytte nord for Stokken. Foto: Julie Rohde

Hereford-kvæg plejer strandengene ved Roborghus. Når tagrør holdes nede, bliver der plads til vadefuglene. Foto: Lis Roborg.

Case

Strandengene ved Roborghus

På få sæsoner har Lis Roborg og Harry Storgaard forvandlet strandengene ved Roborghus fra tæt rørskov til en lysåben naturtype med plads til sjældne vadefugle. Parret har knækket koden til afgræsning af strandeng med en omhyggelig og nøje planlagt hegningsstrategi og et rigtig godt naboskab.

SAMARBEJDSPARTNERE

- Landmand
- Nabo
- Kommune

SAMARBEJDSOPGAVE

Lis Roborg og Harry Storgaard plejer kommunale strandenge sammen med deres egne engarealer. Da parret ikke bor i nærheden af engene, har de indgået et godt samarbejde med naboen, som fører dagligt opsyn med dyrene.

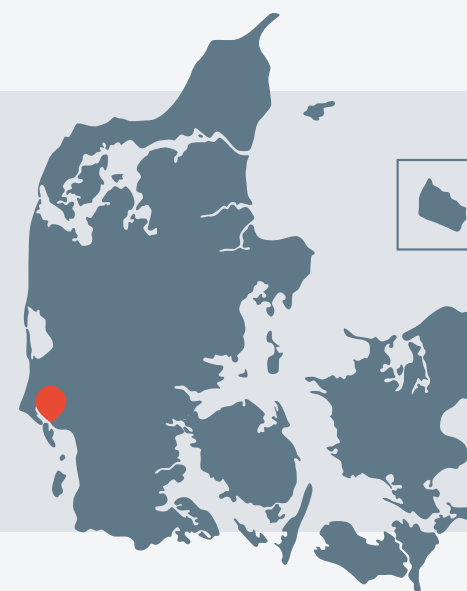
BAGGRUND FOR SAMARBEJDE

En stor del af de danske strandenge er ved at gro til i tagrør og anden vegetation. Historisk set er strandengene skabt ved græsning og høslæt, men i takt med, at der kommer færre dyr på græs, gror de lysåbne naturtyper til, og levestruktur for det rige dyre- og planteliv, der er tilknyttet strandengen, forsvinder. Ved at geoptage plejen med afgræsning bliver arealet igen lysåbent, hvilket tiltrækker ande- og vadefugle, der skyr bevoksning.

På de bedste fuglelokaliteter på engene sættes der først dyrt lidt hente på sæsonen, når der ikke længere er fugleleder og æg, som de kan trampe i stykker. Da der løber et vandløb gennem strandengene, har parret bygget en mobil bro, der kan transportere dyrene over på de fjerneste arealer.

GODE RÅD

- En af udfordringerne for at få plejet strandenge er, at det ligesom mange andre naturtyper, ofte er små arealer, der ligger meget spredt. For en professionel landmand kan det være svært at få økonomien til at hænge sammen, hvis der skal bruges meget tid på at køre rundt og holdes opsyn på mange små lokaliteter. En løsning kan være indgåelse af samarbejde med nogen, som bor i nærheden. Det kan være samarbejde med en nabo om opsyn, eller etablering af et lokal græsningslaug.
- Strandenge er meget udsatte for vind og vejr i vinterhalvåret, og indhegninger har en kort levetid, hvis de står året rundt. En løsning kan være at tage hegnene ned i vinterhalvåret, når der ikke går dyr på området.
- Man kan indrette et naturplejeområde, så besøgende stadig føler sig velkomne, selvom der er kommet hegn op og dyr på. En slået sti rundt om indhegningen guider besøgende ad en rute, og byder dem velkommen samtidig med, at eventuelle konflikter mellem hunde og kvæg undgås.
- Det er en god ide at sikre sig, at naturplejedyr er rolige og omgængelige. Ved hjælp af sæsonkælving kan man planlægge året således, at dyrene er i menneskehænder fra starten, samt undgå, at tyren skal med på naturarealerne.

FAKTA

- Lis Roborg og Harry Storgaard plejer med naboens hjælp 20 ha strandeng.
- På arealet går 45 hereford-dyr.
- Parret bor ikke selv i nærheden af området, og får derfor hjælp til opsyn fra naboen.
- Der praktiseres sæsonkælving for at have mest mulig kontrol med, hvad der sker på området, og for at sikre rolige naturplejedyr.
- Naturplejedyrene er et godt supplement til parrets planteavlbedrift.
- Afgræsningen foregår under særlige restriktioner for fuglelevedrift, der blandt andet dikterer, hvornår der må være dyr på hvilke arealer.

Nabosamarbejde

Lis Roborg og Harry Storgaard plejer strandengene ved Roborghus med hjælp fra naboen. Foto: Julie Rohde

I Tjæreborg syd for Esbjerg har Lis Roborg og Harry Storgaard givet sig i kast med en svær disciplin; pleje af strandeng. Ikke blot ligger de 20 ha strandenge helt ud til vadehavet, de var også groet fuldstændig til i tagrør efter år uden pleje, for pleje af strandeng i dette område er ikke så ligetil. Når efterårs- og vinterstormene raser, trænger havet gerne flere hundrede meter ind over engene og bringer drivtømmer og tang med sig. Under de forhold har elhegn og hegnspæle ikke ret lang levetid, og det er en af de vigtigste grunde til, at strandengene ikke er blevet plejet.

Pleje er vigtigt, da strandeng er en værdifuld habitattype for mange vadefugle. De strandenge som Lis Roborg og Harry Storgaard plejer, er en del af Natura 2000-område 89, der strækker sig fra grænsen til Tyskland til Varde Ådal i nord, og parret har forpligtet sig overfor kommunen til at lave afgræsning under særlige restriktioner for fuglevenlig drift. Det betyder, at der er en del af arealerne, som dyrene først kan komme på sent på sæsonen, når der ikke længere er fuglereder og æg, som de kan træde i stykker.

I stedet for opsætning af et stationært hegn, har Lis Roborg og Harry Storgaard valgt et mobilt hegn. Lis Roborg forklarer: - Herude så tæt på havet holder et almindelig hegn ikke ret lang tid, så i stedet har vi valgt en løsning, hvor vi sætter

hegnet op hvert år, inden vi sætter dyrene på, og piller det ned igen efter sæsonen. Det lyder som et stort arbejde, men vi har gjort det meget systematisk, så det er nemt at håndtere. Parret viser et kort frem over de områder, de plejer. Hver eng har kraftige markerede hjørnepæle med hver sit bogstav. Hjørnepælene er de eneste dele af hegnet, som bliver tilbage på arealet i vinterperioden. Til hver strækning mellem to hjørnepæle hører en sirligt sammenrullet længde tråd med hjørnepælens bogstaver, som passer præcis til den strækning. Også hegnspele er pakket i fine bundter med markering af, hvilken strækning, de hører til.

- Vi to kan godt gøre de første par folde klar i løbet af fem timer, fortæller Harry Storgaard. Men ofte vil børnene eller venner gerne komme og hjælpe til, og så er det meget nemt, at alting er pakket, så det er lige til at gå til ud fra kortet – selv for dem, som ikke har været med før.

- Så snart vi har de første par hegninger oppe, kan vi ordne resten løbende, så dyrene kommer rundt på hele arealet, supplerer Lis Roborg.

Tilgroning af de danske strandenge forringer leveforholdene for en række ynglefugle og trækfugle. Strandengene har historisk set været lave og fugtige græsarealer, der blev afgræsset om sommeren af store bestande af kvæg og hvor der blev taget slæt til vinterfoder til dyrene. I takt med at landbruget har

fået mindre behov for afgræsningsarealer, har engene mistet deres funktion og ligger i dag mange steder uplejet hen, groet til i tagrør. Den manglende afgræsning truer strandengenes funktion som levested for sjældne fugle som blåhals, hede-høg, blå kærhøg og engsnarre.

Lis Roborg og Harry Storgaard bor ikke selv i nærheden af strandengene, så til hverdag har de indgået et samarbejde med en af naboerne, som fører det daglige opsyn med de 45 Hereford-dyr.

- Han ville gerne hjælpe med at se efter dyrene, for som han siger, så går han alligevel tur hernede hver dag. Naboen er ikke landmand eller særligt kvægkyndig, men dyrene er rolige og omgængelige og han ved godt, hvad han skal se efter. Hvis han bliver i tvivl om noget, så ringer han. - Men vi har faktisk ikke haft problemer endnu. Vi havde talt om, hvordan det skulle håndteres, hvis nu dyrene rendte ud engang. Da det så skete, og et af dyrene var uden for indhegningen, så ringede han, og jeg guidede ham igennem, hvordan han fik den ind igen. Han blev meget overrasket over, hvor nemt det havde været, så det kunne han jo sagtens klare en anden gang.

For Lis Roborg og Harry Storgaard har det vist sig vigtigere at den, der fører opsyn har en interesse for mekanik og hænderne skruet ordentlig på, end et indgående kendskab til kvæg. Langt de fleste problemer opstår når vandpumper eller hegn svigter, og så er det meget værdifuldt, at der er nogen, som gider at bruge lidt tid på at se på det.

Inden Lis Roborg og Harry Storgaard påbegyndte pleje af strandengene var der mange lokale, der brugte engene til at gå tur med deres hunde. Den praksis havde parret ikke lyst til at stå i vejen for, så for at byde folk velkomne til fortsat at benytte området, har de lavet en sti rundt om kvægfoldene som invitation til en gåtur.

- Det har været en stor succes at opleve, hvor glade folk har været for stien og for at der igen går kvæg på engene. Der var sågar én, der kom med en blomst til Harry som tak for, at vi afgræsser engene, fortæller Lis Roborg.

- Vi har faktisk oplevet, at folk er begyndt at samle skrald derude, og tage det med tilbage til parkeringspladsen. Der skyller jo en del ting ind med vandet, og efter området nu har fået det lave græsdekke er det som om, det opmuntrer til at gøre en

For at sikre fortsat adgang til området for besøgende, slår parret en sti rundt om indhegningen. Foto: Lis Roborg

ekstra indsats derude, tilføjer Harry Storgaard. Blandt andet på grund af de mange besøgende, er det vigtigt for Lis Roborg og Harry Storgaard, at dyrene er venlige og omgængelige, når de skal bruges til naturpleje. Blandt andet derfor praktiserer parret sæsonkælvning, så de er sikre på at være i tæt kontakt med kalvene fra starten, hjemme på deres egen gård.

En gåtur på engene efter årets afgræsning viser imponerende resultater. Inden for hegnslinjen er et lavt plantedække af græsser og urter, mens der uden for indhegningen er en tæt brun skov af tagrør.

- Sådan så det meste ud inden vi satte dyr på her. Det første år kunne vi slet ikke se køerne herude, fordi planterne var meget højere end dem, fortæller Lis Roborg. - Men de har hurtigt fået bugt med det, for de elsker at æde tagrør. Vi behøver faktisk ikke gå med buskrydder under hegnet, fordi de selv fjerner tagrør så langt, som de kan nå.

Lis Roborg og Harry Storgaard håber, at flere dyreholdere vil turde give sig i kast med pleje af strandeng, for arbejdet er vigtigt for naturen, og det er ikke så svært, som det ser ud.

Hegnet ruller pænt sammen med trådspole og mærkes, så det er nemt at sætte op igen i foråret. Foto: Julie Rohde

Kvæget æder både tagrør og rynket rose, og holder strandengen lysåben. Foto: Julie Rohde

Case	Samarbejde	Model
Bat boys	Mellem kommune og borgere Mellem borgere og lodsejere	Etablering af frivilliggruppe til registrering af arter
Billund Kommunes Afbrændings- og Naturplejeteam	Mellem kommune og borgere Mellem borgere og lodsejere	Etablering af frivilliggruppe til hedeafbrænding og anden naturpleje
Lån en ko	Mellem kommune og landmand	Kommunalt udlån af kvæg til naturpleje
Endrup Blomstrende Enge	Mellem landmænd Mellem landmænd og borgere Mellem landmænd og kommune	Afgræsnings samarbejde
Tannisbugt Natur- og Vandplejeforening	Mellem borgere Mellem borgere og landmænd Mellem borgere og kommune Opstart af naturplejeforening	Etablering af naturplejeforening
Aaby Bjerg Lelaug	Mellem borgere og forening Mellem forening og lodsejer	Etablering af frivilliggruppe til leslåning
Læsø Life	Mellem lodsejere Mellem lodsejere og landmænd Opstart af lodsejeforening	Etablering af lodsejeforening til fællesafgræsning
Jammerbugt Kommune	Mellem kommune og borgere Mellem kommune og dyreholdere	Etablering af frivilligrupper til naturpleje Etablering af forening for naturplejere
Græsningslaug	Mellem borgere og kommune	Etablering af græsningslaug
Lis Roborg	Mellem dyreholder og kommune	Afgræsnings samarbejde

 87 32 27 00 // Silkeborgvej 260 // 8230 Åbyhøj

 okologi.dk/landbrug/natur

 /okokonsulenterne